

Gorbaçov'dan Putin'e Rus Milliyetçiliğinin Gelişimi

The Development of Russian Nationalism from Gorbachev to Putin

İdil TUNÇER KILAVUZ*

Öz

Bu çalışmada ilk olarak, bugünkü Rus milliyetçiliğini anlamak açısından önem arz eden, Sovyetler Birliği'nin son dönemlerinde yaşanan gelişmeler, Rus milliyetçiliğinde ve Rus milli bilincinde meydana gelen değişiklikler ve Rus milliyetçilerinin Sovyetler Birliği'nin dağılmasına verdikleri reaksiyon açıklanacak; ardından Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra bir ulus-devlet olarak ortaya çıkan Rusya Federasyonu'nda Yeltsin döneminin Rusluk anlayışı analiz edildikten sonra, 2000'li yılların başından bugüne Vladimir Putin döneminde oluşan milliyetçilik yaklaşımı tartışılacaktır. Sovyetler Birliği içerisinde, devlet politikalarının bir sonucu olarak, Ruslarla Sovyet devleti arasında bir derece özdeşleşme sağlanmıştı. Ruslar, Sovyetler Birliği'ndeki milletler arasında, devletle en çok özdeşleşen millettir. Perestroyka dönemindeki olaylar ve Sovyetler Birliği'nin yıkılışı Rus milli bilincinde önemli etkiler yapmıştır. Sovyetler Birliği'nin dağılışının ardından, Rusların çoğu kendilerini, o zaman yüksek oranda bürokratik, baskıcı ve sömürücü olarak gördükleri merkezden ve ekonomik olarak kendilerine yük olan cumhuriyetler olarak algıladıkları yeni bağımsız olmuş ülkelerden ayırsalar da, kendilerinin olarak gördükleri topraklardan ayrılmaları onlar için kolay olmamıştır. Bazı istisnalar dışında, Rus milliyetçilerinin geniş bir kesimi Sovyetler Birliği'nin bütünlüğüne, eski Sovyet topraklarının bütünlüğüne bağlı kalmışlardır. 1990'lar boyunca Yeltsin yönetimi, Rusya'da yaşayan tüm halkların, etnik kimlikleri ne olursa olsun, Rusya'ya ait oldukları fikrine dayanan bir millet inşa projesi geliştirmiştir. Yeltsin dönemi, Rusya Federasyonu'nun vatandaşlık esasına dayanan bir ulus devlet olarak inşa edilmesi dönemi idi. Yeltsin döneminde hâkim olan anlayış, Rusya Federasyonu merkezli, vatandaşlığa dayalı bir milliyetçilik anlayışı olmuştur. Putin döneminde ise özellikle son dönemde bilinçli bir şekilde vatandaşlığa dayanan *rossiiskii* kimliğiyle etnik *russkii* kimlikleri arasındaki sınırların bulanıklaştırıldığı görülmektedir. Rusya vatandaşlığı kimliği daha Ruslaştırılmış, Rusya vatandaşlığının temeli Rus diline, Rus kültürüne, değerlerine dayandırılmıştır. Aynı zamanda, Putin kendisini etnik Rus milliyetçiliğinden de uzaklaştırmıştır. Rus kimliği içerisinde kimin dâhil olduğu konusunda, kültür ve değerler; soydan ve genlerden daha önemli görülmüştür. *Russkii* kimliğinin sınırları, Kremlin tarafından desteklenen değer temelli Rus kimliğine katılmak isteyen diğer etnik grupların üyelerini de içine alacak şekilde genişletilmiştir. Bu yaklaşım ayrıca sadece Rusya Federasyonu'nun resmi sınırlarıyla

* Dr. Öğretim Üyesi, İstanbul Medeniyet Üniversitesi, idil.kilavuz@medeniyet.edu.tr, Orcid: 000-0002-9226-0584

kısıtlanmış bir Rus kimliği anlayışına da sahip değildir. Aynı zamanda ayrı, kendine özgü benzersiz bir medeniyet olarak tanımlanan, Rus dünyasına (*ruskii mir*) da hitap etmek istemektedir. Bu şekilde Rusya Federasyonu'nun sınırlarının dışına taşan, komşu ülkelerdeki Rus ve Ruslaşmış gruplara da hitap edebilecek bir söylem geliştirilmektedir. Sovyetler Birliği dönemindeki etnik farklılıkların tanındığı ve güçlendirildiği bir sistemden, Yeltsin döneminin vatandaşlığa vurgu yapan milliyetçilik anlayışına, Putin döneminde ise, hem Rusya Federasyonu içerisinde hem de dışında bu söylemin hitap edebileceği grupları, sınırları geniş ve müphem biçimde tanımlanan etnik Rus kimliğine entegre olmaya çağıran bir anlayışa geçildiği görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Sovyetler Birliği, Rusya, Rus milliyetçiliği, Gorbaçov, Yeltsin, Putin

Abstract

This study will first analyze developments in the last period of the Soviet Union, important to understand today's Russian nationalism, changes in Russian nationalism and Russian national consciousness during this period, and the reactions of Russian nationalists to the disintegration of the Soviet Union. Later, it will examine the understanding of Russianness in the Yeltsin period after the dissolution of the Soviet Union in Russia which became a nation-state for the first time in its history in this period. Then, this article will discuss the understanding of nationalism during the period of Vladimir Putin in the 2000s. In the Soviet Union, as a result of state policies, a degree of identification was established between the Russians and the Soviet state. The Russians, among the nations in the Soviet Union, were the nation most identified with the state. The events in the perestroika period and the collapse of the Soviet Union had important effects on Russian national consciousness. After the dissolution of the Soviet Union, although most Russians distinguished themselves from the Soviet center they saw as highly bureaucratic, oppressive and exploitative, and from the newly independent republics that they perceived as economical burdens; it was not easy for them to leave the lands they considered theirs. With some exceptions, a large number of Russian nationalists have adhered to the integrity of the Soviet Union and the integrity of the former Soviet territories. During the 1990s, the Yeltsin administration developed a nation-building project based on the idea that all peoples living in Russia, regardless of their ethnic identity, belong to citizenship-based Russianness. During the Yeltsin period the Russian Federation was built as a nation-state based on citizenship. The understanding that prevailed during the Yeltsin period was a nationalism based on the citizenship of the Russian Federation, other than ethnicity. During the Putin era, especially in the last period, the boundaries between the citizenship – based *rossiiskii* identity and ethnic based *ruskii* identity have been intentionally blurred. The Russian citizenship identity was Russianized, and the basis for Russian identity became the Russian language, Russian culture and values. At the same time, Putin also distanced himself from ethnic Russian nationalism. The culture and values were seen more important than the ancestry and genes to define who is included in the Russian identity. The borders of the *ruskii* identity were extended to include members of other ethnic groups who wanted to join the value-based Russian identity. This approach's Russian identity understanding is not limited with the official borders of the Russian Federation. This approach wants to include also the Russian world (*ruskii mir*), which is defined as a distinct, unique civilization. In this way, a discourse which extends beyond the borders of the Russian Federation and one that can appeal to Russian and Russified groups in neighboring countries was developed. This article will trace the changes from a system where ethnic differences were recognized and strengthened in the period of Soviet Union, to the nationalism understanding of Yeltsin period emphasizing citizenship. Then, in the period of Putin, we observe a transition to an understanding which extends the borders of Russianness to include all groups this discourse could appeal, who wanted to join this value-based Russian identity both within and outside the Russian Federation. In this approach all these groups were urged to be integrated into the broad and ambiguously defined ethnic Russian identity.

Keywords: Soviet Union, Russia, Russian Nationalism, Gorbachev, Yeltsin, Putin.

GİRİŞ

Sovyetler Birliği'nin dağılması 20.yüzyılın en önemli olaylarından. Dünya siyasal sistemindeki en önemli iki aktörden biri olan Sovyetler Birliği'nin yıkılışı dünya düzeninde birçok değişikliğe yol açmış, Soğuk Savaş döneminin sona ermesinin bütün dünyaya önemli etkileri olmakla beraber, Sovyetler Birliği'nin yıkılmasının en doğrudan etkileri doğaldır ki en çok eski SSCB topraklarında görülmüştür.

Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla Ruslar tarihlerinde ilk kez bir ulus-devlet içerisinde yaşamak durumunda kalmışlardır. Ruslar daha önce hiçbir zaman bir ulus-devlet yapısı içerisinde yaşamamışlardır ve bir ulus-devlet kurmak gibi bir çabaları da olmamıştır. Rusya Cumhuriyetinin bir ulus-devlet olarak kurulması, Rusların “milliyetçiliğinin derecesi”ni ve yeni devletle Rusların özdeşleşmesi meselesini önemli bir konu olarak ortaya çıkarmıştır. Yeni devletle Rusların özdeşleşmesi, bu yeni ülkenin iç istikrarı ve uluslararası ilişkileri açısından önemli görülmüştür.

Bugün Rusların çoğunun bilinci Sovyet yönetimi altında şekillenmiştir. Sovyet döneminde yetiştiler ve Sovyet döneminden bir hayat tarzı, dünya görüşü miras olarak aldılar. Onlardan sonra gelen nesil de Sovyet döneminde yetişen bu nesil yetişirdi. Günümüzde Rusların millet anlayışlarını ve kendilerini nasıl tanımladıklarını anlamak için, Sovyet dönemindeki Rus halkının ve Rusların devletle olan ilişkilerinin analiz edilmesi gerekir. Sovyetler Birliği içerisinde, devlet politikalarının bir sonucu olarak, Ruslarla Sovyet devleti arasında bir derece özdeşleşme sağlanmıştı (Tunçer-Kılavuz, 2017). Kamuoyu yoklamalarına göre Ruslar, Sovyetler Birliği'ndeki milletler arasında, devletle en çok özdeşleşen milleti (Drobizheva, 1992, s.101). Perestroyka dönemindeki olaylar ve Sovyetler Birliği'nin yıkılışı Rus milli bilincinde önemli etkiler yapmıştır. Sovyetler Birliği'nin dağılışının ardından, Rusların çoğu kendilerini, o zaman yüksek oranda bürokratik, baskıcı ve sömürücü olarak gördükleri merkezden ve kendilerine ekonomik yük olarak algıladıkları yeni bağımsız ülkelerden ayırsalar da, kendilerinin olarak gördükleri topraklardan ayrılmaları onlar için kolay olmamıştır. Bazı istisnalar dışında, Rus milliyetçilerinin geniş bir kesimi Sovyetler Birliği'nin bütünlüğüne, eski Sovyet topraklarının bütünlüğüne bağlı kalmışlardır.

Yeni oluşan Rusya Federasyonu'nun uğraşmak zorunda olduğu birçok problemin merkezinde yeni devlette Rusların pozisyonunun ne olacağı meselesi bulunmaktaydı. Ülkede hâkim millet olan Rusların milliyetçiliği ve Rus olmayan halkların milliyetçiliği gündemdeki en önemli konulardı. Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından Rusya bir ulus devlet oldu, fakat yine de içerisinde birçok farklı etnik grubun yaşadığı federal bir ülkeydi. İdeolojik boşluğun yanı sıra, Rusya Cumhuriyeti'nde yaşayan Rus olmayan milletlerin ayrılıkçı ve özerklik talepleri, Sovyetler Birliği'nin Rusya dışındaki diğer cumhuriyetlerinde yaşayan Rusların durumu ve ülkedeki ekonomik zorluklar, Rus halkı ve yeni kurulan Rus devleti için endişe verici konulardı.

Sovyetler Birliğinin son dönemlerinde Boris Yeltsin'in Rusya Federasyonu'nun başına geçmesiyle Sovyet merkezine eleştirel bir yaklaşım ve bu doğrultuda politika benimsenmiş, RSFSC'nin (Rusya Sosyalist Federatif Sovyet Cumhuriyeti) ve Rusların merkeze verdikleri desteği çekmesi,

Sovyet devletinin birliğine, Rus olmayan cumhuriyetlerdeki ayrılıkçı duygulardan daha ölümcül bir darbe vurmuştur.

Bu çalışmada ilk olarak, bugünkü Rus milliyetçiliğini anlamak açısından önem arz eden, Sovyetler Birliği'nin son dönemlerinde yaşanan gelişmeler, Rus milliyetçiliğinde ve Rus milli bilincinde meydana gelen değişiklikler, Rus milliyetçilerinin Sovyetler Birliği'nin dağılmasına verdikleri reaksiyon açıklanacak, ardından Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra ortaya çıkan, bir ulus-devlet olarak Rusya Federasyonu için Yeltsin döneminin Rusluk anlayışı analiz edildikten sonra, 2000'li yılların başından bugüne Vladimir Putin döneminde oluşan milliyetçilik yaklaşımı tartışılacaktır.

PERESTROYKA DÖNEMİNİN RUS MİLLİ BİLİNCİ ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

Sovyetler Birliği'nin son lideri olan Mihail Gorbaçov'un dönemini, yürürlüğe koymak istediği reformlar nedeniyle, onun destekçileri ve karşıtı olan muhafazakârlar arasındaki güç mücadelesi belirlemiştir. Gorbaçov, reformlarını uygulayabilmek için kendi politikalarını destekleyecek müttefiklerini oluşturmak durumundaydı. Yönetiminin ilk yıllarında Gorbaçov Rus milliyetçilerini de destekçisi haline getirmeye çalışmıştır. Fakat Rus milliyetçilerinin düşünceleri ve Gorbaçov reformları arasındaki farklılıklar nedeniyle, Gorbaçov'un Rus milliyetçileriyle işbirliği planları bazı istisnalar dışında gerçekleşmemiş, Rus milliyetçilerinin çoğu Gorbaçov'un reformlarına karşı çıkmışlardır. Gorbaçov ve reformlarına karşı neo-Stalinistler, Milli Bolşevikler ve muhafazakâr Rus milliyetçilerinden oluşan bir koalisyon oluşmuştur. Perestroyka döneminde Rus milliyetçilerinin tüm kesimlerinin ana amacı Sovyetler Birliği topraklarının bütünlüğünün korunmasıydı.

Sovyet sistemi üzerinde önemli etkiler yapmak için çok kısa süren Yuri Andropov ve Konstantin Çernenko dönemlerinden sonra, Mihail Gorbaçov 1985 yılının Mart ayında Komünist Parti Genel Sekreteri oldu. Yeni Genel Sekreterin ilk konuşmalarından başlayarak, sistemi yeniden canlandırmak için yeni reformlar düşündüğü görülmekteydi.

Gorbaçov, glasnost ve perestroyka politikalarını başlattığında bu politikaların Komünist Partiyi, sosyalist idealleri ve onlara kamuoyunda verilen desteği güçlendireceğini düşünüyordu. Fakat tam tersi oldu. Marksist-Leninist ideoloji ve Komünist Parti gözden düştü ve birçok komünist olmayan parti kuruldu. Gorbaçov'un perestroyka ve glasnost politikaları Sovyet sisteminin ideolojik ve örgütsel temellerinin yıkılmasına yol açtı.

Sovyet yönetimi, Sovyet dönemi boyunca Rusların aklında, Rusya/SSCB özdeşliğini yaratmakta başarılı olmuştur. Örneğin, 1970'lerin sonunda ve 1980'lerin başında "anavatan" olarak nereyi gördükleri sorusuna cevaben Gürcülerin ve Özbeklerin % 80'i ve biraz daha az oranda da SSCB'deki diğer Rus olmayan milletler kendi cumhuriyetlerini anavatan olarak gördüklerini belirtmişlerdi. Fakat % 70 ve üzerinde oranlarda Ruslar, hangi cumhuriyetlerde yaşadıklarından bağımsız olarak

– RSFSC’de ya da diğer cumhuriyetlerde-, anavatanları olarak SSCB’yi gördüklerini söylemişlerdir (Drobizheva, 1992, s.101).

Ayrıca Sovyet döneminde birçok Rus, bir Sovyet halkı yaratmak amacıyla Sovyet hükümeti tarafından Rusya dışındaki cumhuriyetlere yerleşmeye teşvik edilmiştir. Sovyetler Birliği’nin son dönemlerinde Rusya dışındaki cumhuriyetlerde yaşayan Rusların sayısı 25 milyonu bulmuştu. Bu Ruslar arasında SSCB ile özdeşleşme daha da yüksekti. Diğer milletlerle karşılaştırıldığında genel olarak Ruslar arasında Sovyet devletiyle özdeşleşme çok daha güçlüydü. Vladimir Balakhanov’a göre “Ruslar arasında emperyal içgüdü muazzam güçlüdür ve biz halen, Brest’den Vladivostok’a uzanan imparatorluğumuzdan başka bir varoluş şekli hayal edemiyoruz” (Zaslavsky, 1992, s.83). Balakhanov ayrıca Rusların çoğunun yüzyıllar boyunca etnik ayrımcılığa uğrama gibi bir deneyimi olmadığını ve Rusların milli kimliğinin devlet temelli olduğunu ifade etmiştir.

1970’in sonlarından itibaren Ruslar ve diğer milletler arasındaki ilişkilerde bazı değişiklikler meydana gelmeye başlamıştı. Brejnev döneminden itibaren Rus olmayan halklar Ruslarla aynı eğitim seviyelerine gelmeye başladılar. Giderek daha fazla sayıda millet Ruslarla sosyal, kültürel ve ekonomik olarak eşit hale geldikçe, yeni talepler ileri sürmeye başlamıştır. Ayrıca Brejnev’in “kadrolara güven” politikası cumhuriyetlerdeki yöneticileri daha özerk kılmış ve bu nedenle cumhuriyetlerde kendi patronaj ağlarını yaratabilmelerine yol açmıştı. Genişleyen eğitilmiş kesim yereldeki yöneticilere cumhuriyetlerdeki idari ve uzman pozisyonları için baskı yapıyordu. Ayrıca bu milletler içerisinde milliyetçi eğilimlere sahip geniş bir aydın kesimi oluşmuştu. Cumhuriyetler, Rusçadansa kendi dillerinin cumhuriyetin resmi dili olmasını; eğitimde ve iş yerlerinde bu dilin konuşulmasını talep etmeye başladılar (Hutchinson, 1994, s.112-114).

Kötüye giden ekonomik durum, hem cumhuriyetler düzeyinde ekonomik politikalar konusunda, hem de bireysel düzeyde iş konusundaki rekabette, meseleleri daha ağır hale getiriyordu. Bu da etnik tansiyonun artmasına neden oldu. Moskova’ya karşı yönelen bütün hoşnutsuzluklar, diğer milletlerin merkezle özdeşleştirdiği Ruslara karşı duygular haline geliyordu. Bütün bu etkilerin bir neticesi olarak Ruslar eski statülerini kaybetmekten korkarak reaksiyon vermeye başladılar.

Perestroyka dönemindeki olaylar Rus milli bilincinin güçlenmesine katkıda bulunmuştur. 1988 yılı boyunca Baltık ve Kafkasya cumhuriyetlerinde milliyetçi ayaklanmalar baş göstermiş, Baltık cumhuriyetlerinde, Gürcistan, Moldova, Azerbaycan ve Ukrayna’da ayrılıkçı amaçları olan milliyetçi halk cepheleri kurulmuştur. Bu cumhuriyetlerdeki olaylar sadece bu cumhuriyetlerde yaşayan Rusların değil, RSFSC’de yaşayan Ruslar üzerinde de etkili olmuştur. Ayrıca RSFSC içerisindeki özerk birimlerin, Sovyetler Birliği cumhuriyeti statüsü alma talepleri vardı. Bu olaylara reaksiyon olarak Rus milliyetçisi söylemler ve hareketler güçlenmiştir (Drobizheva, 1992, s.102).

1980’lerin sonundaki sosyolojik araştırmalar, Rusların Sovyetler Birliği’ndeki diğer milletlere karşı tavırlarının giderek olumsuz bir hal aldığını göstermektedir. 1970’lerde yapılan etno-sosyolojik çalışmalarla karşılaştırıldığında, 1980’lerin sonunda etnik önyargılara sahip Rusların oranının 1,5-2 kattan daha fazla arttığı görülmektedir (Drobizheva, 1992, s.110).

Cumhuriyetlerde ayrılıkçı duyguların yoğunlaşmasının bir neticesi olarak, bu cumhuriyetlerde yaşayan Ruslar, kendi toprakları olarak gördükleri yerlerde “yabancı”, “işgalci” olarak algılandıklarını hissetmeye başladılar. Onların bakış açısından bu gerçek bir şoktu. Bu gelişmelerin bir sonucu olarak Ruslar yaşadıkları cumhuriyetlerde “uluslararası cephe” veya “uluslararası hareket” adını verdikleri cepheler ve hareketler kurdular. İlk “uluslararası hareket” (*interdvizhenie*) 1988 yılı ortasında Estonya’da kurulmuş, ama hareket ilk kuruluş kongresini 1989’un Mart ayında yapmıştır. Bu kongrede, Estonya parlamentosunun Kasım 1988’de aldığı, cumhuriyetin kurumlarının kendi topraklarında en üst iktidara sahip olduğunu, kural ve yasalarının cumhuriyet topraklarında Sovyet yasalarından üstün olduğunu ifade eden egemenlik kararı sert bir şekilde eleştirilmiştir. Kongre katılımcıları, kuzeydoğu Estonya’da, başkentinin Tallinn olduğu –ki bu Estonya Cumhuriyeti’nin başkentiydi – bir Rus özerk bölgesinin kurulmasını teklif ettiler. Ayrıca Sovyet savcılığına gönderilen bir dilekçeyle, Estonya başkanı ve başbakanına, Estonya’nın daha önceki bağımsızlık yıldönümü kutlamaları sırasında, SSCB bayrağı yerine Estonya’nın tarihi bayrağının çekilmesi karşısında ne tür işlemler yapıldığı soruldu. Estonya uluslararası hareketindeki katılımcılardan biri olan Evgenii Kogan bakış açılarını şu sözlerle ifade ediyordu:

“Estonya toprağı mı? Toplam 1,5 milyon nüfus içerisindeki 660.000 Rus’u ne yapalım? 1917’den önce Estonya Rus toprağıydı, bir Rus bölgesiydi ve Rus halkı burada evlerinde yaşar gibi yaşadılar.”

Sovyet halkı kavramı hakkında ise şunları söylüyordu:

“Sovyet halkı diye bir kavram olmadığını iddia eden bir takım sesler duyuluyor. Fakat böyle bir halkın olduğunu kanıtlamak için istediğiniz kadar çok kanıt gösterebilirim.”¹

Letonya’da da Letonya Uluslararası Cephesi adıyla benzer bir örgüt kuruldu. Liderlerinden biri tarafından ifade edildiği şekliyle, Letonya Uluslararası Cephesi, Sovyetler Birliği Komünist partisinin toplumdaki öncü rolünü kabul ediyor ve enternasyonalizm ve SSCB’nin bölünmez federasyonunun savunulmasını amaçlıyordu. Aynı şekilde Moldova’da Birlik (*Edinstvo*) Uluslararası Hareketi kuruldu. Onun da amacı Moldova’da Rusça konuşulan bölgeler için tam bağımsızlık kazanmaktı (Dunlop, 1995, s.139)

Bu örgütlerin kurulmasının arkasında yatan hissiyat, Rusların Rus olmayanlar tarafından sömürüldüğü, Rus olmayanların bu cumhuriyetlerde Ruslardan daha iyi şartlarda yaşadıkları duygusuydu. Ruslar, yıllardan beri, Sovyet hükümetinin, Rusların ülkenin inşa edilmesinde oynadığı rol ve diğer milletlerin gelişmesine yaptığı katkılar konusundaki öğretisinin etkisi altındaydı. Şimdi diğer milletlerin Ruslara karşı bu kadar “nankör” olduklarını gördükleri için öfkeliydiler (Zaslavsky, 1992, s.84).

Bu noktada RSFSR’de yaşayan Ruslarla Rusya dışındaki cumhuriyetlerde yaşayan Rusların anlayışları arasında bir fark olduğu söylenebilir. Bütün Ruslar, SSCB’nin yıkılması olasılığı karşısında “imparatorluk koruyucu-empire saving” ve “millet-inşa edici-nation – building” seçenekleri

1 Sovetskaya Rossiya, 14 Kasım 1989, aktaran John Dunlop, *The Rise of Russia and Fall of the Soviet Empire*, Princeton: Princeton University Press, 1995, s.138.

arasında bir tercih yapmak durumunda kalmışlardır.² Çoğunlukla, diğer cumhuriyetlerde yaşayan Ruslar, bu cumhuriyetlerdeki ayrılıkçı talepleri kendi varlıklarına bir tehdit olarak gördüler. Bu nedenle “imparatorluğu koruyucu” tercihe daha yakındılar. Özellikle uluslararası hareketler ve cepheler, Marksist-Leninist ideolojiyi ve Sovyet halkı kavramını yaşadıkları cumhuriyetleri SSCB içerisinde tutabilmenin yegâne aracı olarak gördüler. Fakat RSFSC’de yaşayan Rusların çoğu için bu kavramlar önemini kaybediyordu.

Özellikle RSFSC’de yaşayan ve Sovyetler Birliği’nin dağılmasının önüne geçmek isteyen neo-Stalinistler, Rusya dışında yaşayan Rusların bu eğilimini RSFSC’de yaşayan Rusları etkilemek için kullanmak istemişlerdir. RSFSC’deki Rusları etkilemek için, Rus olmayan cumhuriyetlerdeki olayları, kontrol ettikleri basın organlarında yayınladılar. Bu hareketlerin ve cephelerin kuruluşu kendiliğinden olmuştur, ancak bu örgütlenmeler neo – Stalinistler, Milli Bolşevikler ve muhafazakâr Rus milliyetçileri tarafından desteklenmişlerdir. KGB, ordu ve askeri-endüstriyel blok içerisindeki muhafazakâr unsurlar tarafından da bu örgütlere büyük destek verilmiştir (Dunlop, 1995, s.136).

Fakat bu muhafazakâr koalisyonun, diğer cumhuriyetlerdeki Rusların durumlarını yazarak RSFSC’deki Rusları etkileme çabaları bekledikleri etkiyi yaratamamıştır. Örneğin 1990 yılının ortasında Sovyet hükümeti güney Rusya’daki 9000 yedek askeri Azerbaycan’a göndermek için çağırdığında (bunların çoğunluğu etnik Rustu), bu çağrıya karşı güney Rusya şehirlerinde birçok protesto yapılmıştır. Protestolarda şu tür posterler taşınmıştır: “Başka bir Afganistan’a hayır”, “Babaları eve geri getirin”, “Rusya jandarma değildir”, “Ermenistan ve Azerbaycan, kendinize BM’den askeri birlik satın alın” (Dunlop, 1995, s.141). Bu protestolar sonucunda çağrı iptal edilmiştir. RSFSC’deki Ruslar, en azından Kafkasya ve belki kalabalık bir Rus nüfusun yaşadığı Kazakistan ayrı tutulmak üzere, Orta Asya cumhuriyetlerinin ayrılmasını kabul etmeye yatkındılar.

GORBAÇOV DÖNEMİNDE RUS MİLLİYETÇİLİĞİNİN ANA EĞİLİMLERİ

Gorbaçov’un Rus milliyetçileri ile ilişkisi, reformlarına karşı olan güçlerle mücadelesinde, perestroyka politikalarına siyasal yelpazenin mümkün olan en geniş kesimlerinden destek bulabilmek amacıyla uyguladığı “taban genişletme” (base broadening) stratejisi tarafından şekillendirilmiştir.³ Gorbaçov’un, reformlarını uygulayabilmek ve perestroyka için destek kazanmak amacıyla, kendisini destekleyecek müttefiklere büyük ihtiyacı vardı. Fakat Gorbaçov’un Rus milliyetçilerine tavizler vererek destek tabanını genişletme çabaları amaçlanan sonuçları doğurmamıştır. Rus milliyetçilerinin çoğunun düşünceleri ile Gorbaçov’un uygulamak istediği reformlar arasında çok fazla fark mevcuttu. Gorbaçov döneminde Rus milliyetçileri arasındaki ana eğilimler; muhafazakâr Rus milliyetçileri, Milli Bolşevikler ve liberal Rus milliyetçileri idi.

2 Bu kavramlar için bkz. Roman Szporluk, “Dilemmas of Russian nationalism”, Rachel Denber (der.) The Soviet Nationality Reader, Boulder CO: Westview Press, 1992.

3 Bu kavram John Dunlop’a aittir. Bakınız: John Dunlop, The Rise of Russia and Fall of the Soviet Empire, Princeton: Princeton University Press, 1995.

Milli Bolşevikler

Yazar ve SSCB Yazarlar Birliği üyesi Yuri Bondarev, Kültür Vakfı Başkanı Petr Proskurin, *Moskva* dergisinin editörü Mihail Alekseyev, yazar Aleksandr Prokhanov ve *Molodaya Gvardiya*'nın editörü Anatoli İvanov bu dönemdeki Milli Bolşeviklerin temsilcileriydiler. Neo-Stalinistlerle karşılaştırıldığında komünizme karşı göreceli olarak kayıtsızdılar, fakat Marksizm-Leninizmin dilini de kullanıyorlardı. Sovyetler Birliği'nin Marksizm-Leninizm'e tutunarak korunabileceğine inanıyorlardı. Batı karşıtıydılar ve SSCB'nin askeri süper güç statüsünü korumak istiyorlardı. Parti hiyerarşisinde, orduda, KGB'de ve askeri-endüstriyel blok içerisinde güçlü şekilde temsil ediliyorlardı. RSFSC Yazarlar Birliğinin haftalık yayın organı *Literaturnaya Rossiya* gazetesi Milli Bolşevik yaklaşımların duyurulması için bir platform olarak hizmet görmekteydi. Ayrıca muhafazakâr Rus milliyetçileri de bu gazetede yazıyorlardı (Dunlop, 1995, s.129).

Muhafazakâr Milliyetçiler

Muhafazakâr Rus milliyetçilerinin temsilcileri çoğunlukla Valentin Rasputin ve Vasili Belov gibi 1970'lerin kırsal nesir yazarları, İgor Şafareviç ve eleştirmen Vadim Kozhinov gibi muhalif milliyetçilerdi. Bu grubun, Bolşevik devrimi, Lenin ve Marksist-Leninist ideoloji hakkında olumsuz düşünceleri vardı, devrim öncesi Rusya'ya, onun ahlakına ve kültürüne ve Rus Ortodoks Kilisesi'ne değer veriyorlardı.⁴

Muhafazakâr Rus milliyetçileri perestroyka döneminin Batılılaşma eğilimlerini Rusya için çok tehlikeli görüyorlardı. Batı değerlerine ve kültürüne karşı hoşnutsuzlukları, onları Milli Bolşeviklere ve Neo-Stalinistlere yaklaştırmıştır. *Nash Sovremennik* ve *Moskva*, muhafazakâr milliyetçilerin düşüncelerini seslendirdikleri dergilerdi (Dunlop, 1990, s.27).

Liberal Milliyetçiler

Liberal Rus milliyetçilerinin en önemli ismi, akademisyen Dimitri Likhachev idi. Diğerleri, Sergey Zalıgin, Elem Klimov ve yazar Boris Mozhaev idi. "Milliyetçi" demek yerine kendilerini "vatansever" olarak tanımlamayı tercih ediyorlardı. Likhachev her zaman vatanseverlik ve milliyetçilik arasında bir ayrım yapmıştır. Ona göre, vatanseverlik birinin kendi ülkesini sevmesi demekti, milliyetçilik ise diğer ülkelerden nefret etmek anlamına geliyordu (Laqueur, 1993, s.91). Kendisi inançlı bir Ortodokstu. Ona göre, Ortodoksluk evrensel bir dindi. Ortodokslukla milliyetçiliğin uyumsuz olduğunu kanıtlamaya çalıştı. Bir korumacı ve ekolojistti. Nikolay Karamzin'in *Rusya Tarihi* adlı eserinin basılmasını destekledi. Sergey Zalıgin tarafından yönetilen *Noviy Mir* dergisi liberal Rus milliyetçilerinin bir forumu haline gelmişti. Liberal Rus milliyetçileri Gorbaçov'u ve perestroyka reformlarını desteklemişlerdir. Ayrıca liberal milliyetçiler, muhafazakâr milliyetçilerle neo-Stalinistler arasındaki yeni ittifakı da hoşnutsuzlukla karşılamıştır. Liberal

4 Kırsal kesim yazarları ile ilgili olarak daha ayrıntılı bilgi için bakınız: İdil Tunçer Kılavuz, "Sovyetler Birliği'nde Rus Milliyetçiliği ve Rus Milli Kimliğinin Gelişimi", *Siyasal: Journal of Political Sciences*, cilt 26 s. 2, 2017, ss. 79-110.

Rus milliyetçileri Gorbaçov ve perestroyka karşısında Rus muhafazakâr koalisyonu ile işbirliğine gitmemişlerdir (Dunlop, 1990, s.24).

1987 yılının başında neo-Stalinistler, Milli Bolşevikler ve muhafazakâr Rus milliyetçileri; Gorbaçov'un reformlarını destekleyen neo-Leninistler, çeşitli Batı tarzı liberaller ve liberal Rus milliyetçilerinden oluşan koalisyon karşısında birleştiler. Onları ayıran temel farklılıklar düşünüldüğünde, neo-Stalinistlerin, Milli Bolşeviklerin ve muhafazakâr Rus milliyetçilerinin aralarında bir koalisyon oluşturmaları ilginçti. Bu üç grubu bir araya getiren neden, esas olarak hepsinin Gorbaçov reformlarına muhalif olmalarıydı. Perestroykanın içerisinde barındırdığı Batılılaşma eğilimleri, Gorbaçov'un destekçileri arasında Batılı olan şeylere karşı duyulan sempati, pazar ekonomisi fikri, Batı kitle kültürünün ve rock müziğinin ülkeye nüfuz edişi muhafazakârları endişelendiriyordu. Bu nedenle, Batı karşıtı neo-Stalinistleri Gorbaçov taraftarlarına tercih ettiler.

Rus muhafazakâr milliyetçileri, Marksizm-Leninizme kesinlikle karşıydılar. Lenin'den hoşlanmazlardı, onlara göre Lenin, Rus halkına ve kültürüne karşı işlediği birçok kabahatinden dolayı suçluydu. Stalin'i Lenin'e göre daha olumlu değerlendiriyorlardı. Onlara göre Stalin Rusya'yı büyük bir güç yapmış ve birçok eski Rus geleneğini canlandırmıştı.⁵ Rus muhafazakâr milliyetçileri, komünist yapının ortadan kalkmasını istediler, ama eski yapıların yerini en sevmedikleri, liberal, Batılılaşmış, kapitalist düzenin almasını istemediler (Laqueur, 1993, s.161).

Ayrıca muhafazakâr milliyetçilerin, neo-Stalinistlerin ve Milli Bolşeviklerin kafasındaki 'Rusya', SSCB'nin mevcut sınırları ile örtüşmekteydi. Milli Bolşevikler ve neo – Stalinistler, Marksizm-Leninizmi devletin varolan sınırlarını koruyacak tek "tutkal" olarak görüyorlardı. Muhafazakâr milliyetçiler Marksist-Leninist ideolojinin terkedilmesi gerektiğini düşünmelerine rağmen, Milli Bolşevikler ve neo-Stalinistlerle devletin toprak bütünlüğünün korunması konusunda aynı fikirdeydiler. İdeolojik farklılıklara rağmen tamamı "imparatorluk koruyucusu – empire savers" idiler.

Muhafazakârların ana amacı, SSCB'nin bütünlüğünü korumaktı. Diğer amaçları da RSFSC'yi ve Rusların SSCB içerisindeki statülerini güçlendirmekti. Ancak, çok yakın bir gelecekte SSCB'nin bütünlüğünün zayıflatılmasına hizmet edecek olan en önemli unsurlardan biri, RSFSC'nin kendisini SSCB karşısında güçlendirme çabaları olacaktı. Fakat o anda bunu öngörememişlerdi.

Muhafazakâr koalisyon, adaylarının Mart 1990 seçimlerinde RSFSC Halk Temsilcileri Kongresine seçilebilmeleri için yoğun çabalara girişmiştir. Neo-Stalinistler, Milli Bolşevikler ve muhafazakâr Rus milliyetçilerinden oluşan bir şemsiye örgüt olan Rus Halk-Vatansever Hareketler Bloğu oluşturuldu. Fakat seçim sonuçları muhafazakâr koalisyon için büyük bir hayal kırıklığı olmuştur. *Nash Sovremennik*'in baş editörü Stanislav Kunyayev, *Literaturnaya Rossiya*'nın baş editörü Ernest Safonov ve Ilya Glazunov gibi tanınmış isimler de dâhil olmak üzere listedeki hiçbir isim seçimleri kazanamamıştır. Sonuçlar, RSFSC'deki seçmenlerin, varolan sistemin devamını destekleyen adalara prim vermediğini göstermişti. Bu nedenle, muhafazakâr koalisyonun bazı

5 Rus milliyetçilerinin Stalin hakkındaki görüşleri için bakınız John Dunlop, *The Faces of Contemporary Russian Nationalism*, Princeton: Princeton University Press, 2014. s.12, 17.

üyeleri, SSCB'nin bütünlüğünü korumak için yeni alternatifler aramaya başladılar. Bunlar yeni Rus sağıı oluşturdular (Dunlop, 1995, s.142-143).

Rus Yeni Sağı

Rus yazınında, "Rus Yeni Sağı"na ilk referanslar, 1990 yılında görölmeye başlanmıştır. Aleksander Prokhanov, Sergey Kurginyan ve Aleksander Dugin bu terimi kullananlar arasındaydılar. İdeolojileri Fransız Nouvelle Droite'dan etkilenmişti. Yeni sağcılara göre, otoriter bir yönetim, güçlü ve merkezi bir devlet teşkilatı, güçlü güvenlik kuvvetleri, ülkenin hayatta kalması için zorunlu idi. Güçlü, otoriter devlet taraftarıydılar. Marksizm-Leninizm ve "eski" Rus milliyetçiliğinin yerini alacak yeni fikirler geliştirmeye çalışıyorlardı. Rus Ortodoks Kilisesini bir müttefik olarak görmüyorlardı ama kilisenin rolünü de reddetmiyorlardı. Yeni Rus sağcıları aynı zamanda Avrasyacıydılar, Rusya'nın Asya'daki misyonuna inanıyorlardı.

O yıllar ayrıca Rus milliyetçi ideolojisinde Avrasya ideolojisinin yeniden doğuşunun yaşandığı bir dönemdi. Eduard Volodin'in makalelerinde Rusya'nın bir Avrasya ülkesi olduğuna vurgu yapılmaktaydı. Avrasyacılık ideolojisi başlangıçta bir grup genç göçmen Rus entelektüel tarafından oluşturulmuştu. Prag'da 1922 yılında *Iskhod k Vostoku* (Doğu'ya Göç) başlıklı bir kitap basmışlardı. Düşünceleri şu fikre dayanmaktaydı: Batı kültürü Rusya için geçmişte önemli olmasına rağmen, Rusya'nın geleceği doğuydu. Bu grup, Rusya'nın Asya'daki misyonuna inanıyordu. Rusya, Batı'dan birçok bakımdan farklıydı, Batı kurumlarını taklit etmemeli, fakat olumlu bir rol oynayabileceği Asya'ya dönmeliydi (Laqueur, 1993, s.174). Bu yaklaşım, 1990'larda bazı Rus milliyetçileri tarafından, Müslüman halkların Birlikten ayrılma tehlikesinin etkisi altında ve SSCB'nin dağılmasını önlemenin bir yolu olarak yeniden canlandırılmıştı.

Vladimir Jirinovski'nin SSCB'deki Yeni Sağcıların siyaseten en başarılısı olduğu söylenebilir. Jirinovski, Mart 1990'da Sovyetler Birliği Liberal Demokratik Partisi'ni kurmuş, Haziran 1991'deki başkanlık seçimlerinde de başkan adayı olmuştur. Bu tarihten başlayarak kamuoyunun dikkatini çekmeye başladı. Kampanyasını "imparatorluğu kurtarmak" programı üzerine yapılandırıldı. Rus halkına *rusksi* olarak seslendi. Rusçada *rossiiski* ve *russkii* arasında fark vardır. *Russkii*, sadece etnik Ruslar anlamına gelirken, *rossiiskii*, Rusya cumhuriyetinde yaşayan tüm insanları kapsar.

Jirinovski'ye göre:

"Bugün Ruslar (SSCB'deki) en çok hakaret edilen, aşağılanmış ve istismar edilen millettir ... 150 milyon Rus diz çökmeye devam ettikçe, hiçbir şey başaramayız. Benim için, Rus meselesi merkezi bir sorundur. Rusları ve Rus dilini SSCB'nin bütün topraklarında savunacağım ... Milli-bölgesel birimlerin reddini savunuyoruz. Eski zamanlarda Rusya'da varolan, *gubernia* ya da *oblast* sistemine geri dönmek zorundayız." (Dunlop, 1995, s.156)

Jirinovski başkanlık seçimlerinde sürpriz bir şekilde oyların % 7.8'ini aldı. Ruslara mesajı "imparatorluğu geri almak ve azınlıklara hadlerini bildirmek" idi. Onun fikirleri yaklaşık olarak

8 milyon insana hitabetti ve seçimlerde Yeltsin ve eski Sovyet Bakanlar Kurulu Başkanı Nikolay Rıjkov'un ardından üçüncü oldu (Dunlop, 1993, s.69).

“RUS ÖZERKLİĞİ”NİN SAVUNUCULARI OLARAK YELTSİN VE RUS LİBERAL DEMOKRATLARI

Sovyetler Birliği'nde, Rus liberal demokrat entelektüeller genel olarak Rus halkının özel milli çıkarlarını ihmal etmişlerdir. Rusya'daki demokratik hareket, milliyetçi bir karakterden ziyade kozmopolit bir karaktere sahipti. Fakat 1989 sonundan ve 1990'un başından başlayarak, Rus demokratik hareketi özel olarak sadece Rusların çıkarlarıyla ilgilenmeye başlamıştır. Bu durumun bazı nedenleri vardır. İlk olarak, bu dönemde, milli fikir, ülkedeki hâkim toplumsal olgu halini almıştı. İkinci olarak, liberal demokratik entelektüeller, ülkede demokratik reformlar başlatabilmek için Rus kamuoyunun geniş şekilde harekete geçirilmesinin gerektiğini görmüşlerdi. Perestroyka döneminde Rus milli bilincinin güçlenmesiyle beraber, Rus demokratik hareketinin Ruslara hitap edebilmesi için Rus milliyetçisi fikirleri de kullanması gerektiği fikrine vardılar. Ayrıca, pazar ekonomisine geçmenin SSCB gibi bir ülkede (farklı cumhuriyetlerin, siyasal, tarihi ve ekonomik durumlarındaki farklılıklar düşünüldüğünde, bu cumhuriyetler aynı anda pazar ekonomisine geçemeyeceklerine göre) mümkün olmadığına karar verdiler. Bu nedenle, amaçlarını gerçekleştirebilmek için bütün Sovyetler Birliği'ndense dikkatlerini Rusya'ya çevirdiler (Zaslavsky, 1992, s.86-87). Bu yaklaşım, merkez ve muhafazakâr koalisyona karşı mücadelelerinde, liberal demokratik aydınların ve bu grubun 1989 yılının ortasından başlayarak desteklemeye karar verdiği Boris Yeltsin gibi politikacıların yaklaşımıydı. Mayıs 1990'da Rusya Yüksek Sovyeti'nin Başkanı olduktan sonra Yeltsin'in dediği gibi, demokratlar, Rusya Cumhuriyeti'nin ekonomik ve siyasal egemenliğini, özel olarak sadece Rusya'ya ait kurumların olması gerektiğini, Rusya'nın iç ve dış politikalarına sadece Rusya Cumhuriyeti'nin karar vermesinin gerektiğini, ayrı bir Rus televizyonunun, radyosunun ve basın organlarının olması gerektiğini savunuyorlardı. Bütün bu meseleler Rus milliyetçileri tarafından da savunuluyordu. Yeltsin ayrıca diğer cumhuriyetlerde yaşayan Rusların çıkarlarını da savunmuştur. Diğer cumhuriyetlerde yaşayan Rusların haklarını, Rusya Cumhuriyeti ile diğer cumhuriyetler arasında imzalanan anlaşmalarla koruma altına almaya çalıştı. Fakat Yeltsin Ruslardan bahsederken her zaman *rossiiskii* ifadesini kullanmaya dikkat etmiştir (Dunlop, 1995, s.55).

RSFSC Kongresi'nin başkanı olduktan sonra yaptığı konuşmada Yeltsin: “Rusya her bakımdan bağımsız olacaktır, Rus yasaları Birlik yasalarının üzerinde olacaktır” dedi (Dunlop, 1995, s.26). Ayrıca Rusya'nın Baltık cumhuriyetleriyle anlaşmalar imzalayacağını söyledi. Yeltsin'in SSCB'nin geleceği ile ilgili düşüncesi, SSCB'nin kendi kendini yöneten cumhuriyetlerin gönüllü bir konfederasyonu olması gerektiği yönündeydi.

Yeltsin Kongre başkanı olarak seçildikten iki hafta sonra amaçlarını birer birer gerçekleştirmeye başladı. Haziran 1990'da Kongre RSFSC'nin egemenliğini ilan etti. 1990 yılı içerisinde Rusya yasalarının SSCB kanunlarının üzerinde olduğu kabul edildi. Yeltsin, diğer cumhuriyetlerin

egemenlik ilanlarını da destekledi. Baltık cumhuriyetleri ve Ukrayna ile birbirlerinin egemenliklerini ve SSCB içerisindeki cumhuriyetlerin varolan sınırlarını tanıyan ikili anlaşmalar imzaladı. Yine 1990 yılı içinde Rusya kendi Bilimler Akademisi'ne, kendi sendika örgütlenmelerine, kendi KGB, MVD'sine (İçişleri Bakanlığı), Savunma ve Devlet Güvenlik Komitesine, kendi TV kanalına ve radyo istasyonuna ve Rusya Cumhuriyeti tarafından resmi olarak basılan bir gazeteye sahip oldu. Ayrıca RSFSR Dış İşleri Bakanlığı aktif hale getirildi (Dunlop, 1993, s.50).

Yeltsin, konuşmalarında Rusların kafasında, Rusya ile SSCB arasında bir ikilik yaratmaya çalıştı. Örneğin 18 Ağustos'ta Kemerovo *oblast*ında dedi ki:

“Bu şekilde yaşayamazsınız! Rusya'nın egemenliğini ilan ettik, bütün Birlik bürokrasisini, üst düzey Birlik liderliğini, altı Birlik bakanı hariç bütün bakanları reddettik. Onlara ihtiyacımız yok ve onları beslemeyi düşünmüyoruz. Bugün elli milyar ruble Rusya'dan çıkıyor ve nereye gittiğini bilmiyoruz. Bugün on milyarlarca ruble Rusya'dan çıkıyor ve nerede olduğunu bilmiyoruz.” (Dunlop, 1995, s.50)

Yeltsin'in Haziran 1991'de RSFSR'nin başı olarak seçilmesi, Rusların RSFSR'yi ayrı bir siyasal ve ekonomik varlık, SSCB'nden ayrı ve ona karşı bir unsur olarak görmeye başlamalarına yol açtı (Dunlop, 1993, s.52).

SOLJENİTSİN VE “RUSYA'NIN YENİDEN İNŞASI”

RSFSR'nin egemenliğinin ilan edilmesinden üç ay sonra, 18 Eylül 1990'da, iki gazete, *Komsomolskaya Pravda* ve *Literaturnaya Gazeta*, 25 milyonun üzerinde bir tirajla, en ünlü Rus yazar ve milliyetçilerinden Aleksandr Soljenitsin'in *Rusya'nın Yeniden İnşası* adlı broşürünü bastı. Bu broşürde Soljenitsin, SSCB'nin tek bir devlet olarak geleceğinin olamayacağını öne sürüyordu. Soljenitsin'e göre, Ruslar'ın “kararlı bir şekilde, her şeyden önce bizi, kendimizi yok eden bir imparatorluk ile halkımızın ruhsal ve bedensel kurtuluşu arasında” seçim yapması gerekiyordu (Solzhenitsyn, 1991a, s.18). Rusya'nın, gücünü baltalayan ve gerçekte onu öldüren bir imparatorluğu dağıtmak konusunda inisiyatifi eline alması gerektiğine inanıyordu. “On yıllardır Rusya'nın kanını, canını cumhuriyetlere verdiği doğrudur, o zaman, çevreden ayrılmamız ekonomik kayıplara yol açmaz, bunun yerine fiziksel gücümüzü korumamızı sağlar” (Solzhenitsyn, 1991a, s.18).

Ayrıca 11 Sovyet cumhuriyetinin Rusya'dan ayrılmasını öneriyordu. Fakat Soljenitsin'in broşürde “Rusya” derken aslında Rusya, Ukrayna ve Belarus'un birliğinden bahsettiği bellidir. Ona göre, Ruslar, Ukraynalılar ve Belaruslar aynı halktır:

“Dokuzuncu yüzyıl civarından bu yana var olan ve kendi, Rusça olmayan, diline sahip, ayrı bir Ukrayna halkının varlığı hakkındaki ifadelerin tümü, yakın zamanda icat edilmiş birer yalandır. Hepimiz aziz Kiev'den doğduk, Rus topraklarının başladığı ... ve Hristiyanlığın ışığını aldığımız ... Kardeşler! Bu acımasız bölünmeye ihtiyacımız yok. Bu fikir, komünist yılların getirdiği zihinlerin

kararması sonucunda ortaya çıkıyor. Birlikte, Sovyet döneminin acısını yaşadık, birlikte bu çukura düştük, ve yine birlikte – bundan çıkış – yolumuzu bulacağız” (Solzhenitsyn, 1991a, s.18)

Bu ifadelerinden de anlaşıldığı gibi, Soljenitsin, şu anda varolan sınırlarında bir ulus – devlet olarak Rus cumhuriyetinden; Rusya, Ukrayna ve Belarus’tan oluşan bir birlik önermekteydi:

“Çevredeki cumhuriyetlerin ayrılmasından sonra, daha eski zamanlarda olduğu gibi, Rus (Rus kelimesi yüzyıllar boyunca Küçük Ruslar-Ukraynalılar, Büyük Ruslar ve Belarusları kapsamıştır) ya da 18. yüzyıldan beri kullanılan bir isim olarak Rusya adı verilen bir çekirdek varlık kalmalı.” (Solzhenitsyn, 1991a, s.18)

Ve ayrıca:

“Çevredeki cumhuriyetlerin ayrılmasıyla birlikte Rusya Birliği (*Rossiiskii soyuz*) (Rusya, Ukrayna ve Belarus), artık kıymetli iç gelişiminin peşine düşmekte özgürdür ve en sonunda imparatorluğa doğru dışa yönelmek yerine titizlikle dikkatini kendine yöneltebilir.” (Solzhenitsyn, 1991a, s.18)

Fakat Soljenitsin Ukrayna’daki ayrılıkçı eğilimlerin de farkındaydı. Ukrayna’nın Rusya ile bir arada kalmaya zorlanmaması gerektiğini belirterek, *oblast* seviyesinde referandum yapılmasını önermiştir.⁶

Ayrıca Rusya ve diğer bazı cumhuriyetler arasındaki sınırların tekrar çizilmesini teklif etmiş, örneğin, Kazakistan’ın, Rus nüfusun yoğun olarak yaşadığı kuzey bölgelerinin Rusya’ya bırakılması gerektiğini ve daha çok Kazakların yaşadığı güney bölümlerinin Rusya’yla kalmak ya da ayrılmak konusunda seçim yapmakta özgür olmaları gerektiğini söylemiştir.

Soljenitsin’e göre, Rusya Cumhuriyeti’nin içerisinde yer alan, kendi dış sınırları olmayan, Rusya tarafından çevrelenmiş özerk cumhuriyetler Rusya’yla birlik içerisinde kalmalıydılar: “Tatar, Başkır, Komi, Çuvaş, Mordva, Mari ve Yakut halkları gibi önemli gruplar için, fiilen seçenek yok gibi görünüyor, çünkü bir devletin, her yönden bir ikinci devlet tarafından çevrelendiğinde, – ayrı bir devlet olarak-varolması açıkça mantıksızdır.” (Solzhenitsyn, 1991b, s.19). Fakat Soljenitsin’e göre, “Diğer milletlerin dış sınırları vardır ve eğer bunlar ayrılmak isterlerse önlerine hiçbir engel konulmamalıdır. Ancak, kültür, din ve ekonomik yapı gibi tüm kendilerine ait milli özelliklerinin korunması koşuluyla, Rusya içerisinde kalmaları mantıklı olabilir” (Solzhenitsyn, 1991b, s.19).

Soljenitsin’in broşürü, büyük sayıda yaptığı baskıdan da belli olduğu gibi, birçok Rus’un ilgisini çekmişti. Ancak, Rus olmayanlar, mesela kızgın Kazaklar bu broşürü ek olarak veren gazeteleri yaktılar. (Dunlop, 1993, s.59)

Soljenitsin’in düşünceleri Rusya’da o dönemde varolan diğer düşünce akımlarından farklıydı. Bütün akımlarıyla Rus milliyetçileri, farklı görüşlerle ve farklı ittifaklarla da olsa, SSCB’nin bütünlüğünü korumak istiyorlarken, Soljenitsin kısmen ayrılık, fakat kısmen de SSCB’nin hemen hemen yüzde sekseninin elde tutulmasını öneriyordu. Demokratlar, cumhuriyetler arasında var

6 Oblast, eski Sovyetler Birliği’nin bazı cumhuriyetlerinde bulunan, idari ve bölgesel birimlere verilen addır.

olan sınırları tanıırken, Soljenitsin sınırların yeniden çizilmesini öneriyordu. Fakat tek bir devlet olarak SSCB'nin geleceğinin olmadığı görüşü demokratların görüşlerine yakındı. Bununla beraber, Soljenitsin, Ukrayna ve Belarus'tan ayrı bir Rusya düşünemiyordu ve egemen cumhuriyetlerin konfederasyonu fikrine de karşıydı. Bu fikirleri de onu demokratlardan ayırmaktaydı.

AĞUSTOS DARBESİ VE SONRASI

Gorbaçov, cumhuriyetlere daha geniş ekonomik ve siyasal yetkiler verecek olan yeni Birlik anlaşmasını 20 Ağustos 1991'de imzalamayı planladığını açıklayınca, SSCB'nin bütünlüğünün korunması taraftarı güçler alarm durumuna geçtiler. Anlaşmanın imzalanmasına bir gün kala, birkaç general tarafından desteklenen, Komünist Parti'nin ve güvenlik güçlerinin muhafazakâr liderleri ve askeri-endüstriyel blok bir darbe organize ettiler. Şansın, darbecilerin yanlış hesaplarının ve Boris Yeltsin'in liderliğini yaptığı demokratik güçlerin beklenmedik direnişinin bir bileşimi, darbenin başarılı olmasını engellemiştir. Ayrıca Sovyet ordusunun içerisindeki bölünme de darbenin başarısız olmasına katkıda bulunmuştur (Rywwin, 1994, s.188-189). Darbeden hemen sonra SBKP (Sovyetler Birliği Komünist Partisi) ve RKP (Rusya Komünist Partisi) yasaklandı, KGB dağıtıldı. Darbeden sonra Gorbaçov'un siyasal düşüşü hızlandı.

Boris Yeltsin, Sovyet merkeziyle iktidar mücadelesi boyunca, her zaman egemen devletlerin gönüllü birliğini savunmuştu. Darbeden sonra, diğer cumhuriyetleri, bir "Egemen Cumhuriyetler Topluluğu" kurmaya, ortak para birimini ve merkezi mali kuruluşları muhafaza edecek bir cumhuriyetler arası anlaşma imzalamaya ikna etmeye çalıştı (Zaslavsky, 1992, s.92). Fakat cumhuriyetlerdeki güçlü ayrılıkçı duygular düşünüldüğünde, bu program onlar için kabul edilebilir olmamıştır. Ayrıca, Rusya'nın, coğrafi büyüklüğü ve kalabalık nüfusu nedeniyle, bu toplulukta hâkim bir role sahip olacağı açıktı. Yeltsin'in bu denemeleri 1 Aralık 1991'de Ukrayna'nın bağımsızlığını ilan etmesiyle sona erdi. Ukrayna, Rusya ve Belarus bir "Bağımsız Devletler Topluluğu" oluşturmaya karar verdiler ve diğer eski Sovyet cumhuriyetlerinin de katılmasıyla 21 Aralıkta Bağımsız Devletler Topluluğu resmen kuruldu.⁷ 1991 yılı sonunda artık Sovyetler Birliği yoktu, onun yerine "Bağımsız Devletler Topluluğu" vardı.

Rusların birçoğu için kendi toprakları olarak gördükleri yerleri kaybetmek kolayca kabul edilebilecek bir şey değildi. Aleksandr Tsipko'nun söylediği gibi:

"RSFSC'nin egemenliği için verilen mücadeleye çekilen ve kendi başkanlarına sahip olmayı hayal eden binlerce, hatta milyonlarca Rus seçmen, şimdi açıkça görüyor ki, destekledikleri politikaların doğrudan sonuçlarını hiç düşünmemişler. Egemen RSFSC fikrinin kaçınılmaz olarak devletin tarihi çekirdeğini böleceğini, kaçınılmaz olarak Ukrayna ve Beyaz Rusya'yı, Kazakistan'dan bahsetmiyoruz bile, egemen RSFSC'den ayrılmaya iteceğini anlamadılar." (Tsipko, 1991, s.5)

7 Gürcistan, Azerbaycan ve Ermenistan topluluğa 1993-1994'te katıldılar. Baltık cumhuriyetleri hariç diğer bütün eski Sovyet cumhuriyetleri topluluğun üyesiydiler.

Ayrıca, Sergey Razgonov reformist haftalık dergi *Moskovskie Novosti*'de şöyle yazmıştır:

“Kayıpların toplamını alalım. Baltıklardan vazgeçtik, Kırım'ı verdik ... Tanrım, gerçekten bir kez daha Vladimir Suzdal Rus'u ya da Serpukhovsk prensliği boyutuna indirgenecek miyiz? Hayır, hayır, imparatorluğa ağlamıyorum, ancak elbette, Tallinn'de Vişgorod'da gezintiye çıkmanın, arkadaşlarla Tiflis'in kafelerinde oturmanın ya da Koktebl'in plajlarında kendinizi ısıtmanın yakında kolay yapılamayacak olması acı verici.” (Dunlop, 1993, s.68)

Bunlar Ruslar tarafından derin bir biçimde hissedilen kayıp duygusunun ifadeleriydi.

Daha önce bahsedildiği gibi, Sovyet liderliği her zaman bağımsız bir Rus kimliğinin oluşmasını engellemeye, Rusların zihnindeki Rusya / SSCB özdeşliğini korumaya çalışmıştı. Buna uygun olarak, Rus milleti Sovyetler Birliği'ndeki milletler arasında en çok merkezle özdeşleşen millet olmuştu. Ayrıca, parti, güvenlik güçleri, ordu, idare gibi Birliğin merkezi kurumları daha çok Ruslar tarafından yönetilmekteydi. Bu nedenle, diğer cumhuriyetlerdeki ayrılıkçı duygulardan daha da fazla, bu duyguların Rus halkı üzerindeki etkisi Sovyet sistemi için daha büyük bir endişe kaynağı olmuştur.

Perestroika döneminde Ruslar kendilerini başarısız olmuş bir sistemin kurbanları olarak görmeye başlamışlardı. Giderek daha yoğun olarak, diğer cumhuriyetlerin gelişmesine katkıda bulunduklarını ama Birlik içerisindeki diğer bütün milletlerden çok daha fazla zarar gördüklerini düşünmeye başlamışlardı. Diğer cumhuriyetlerdeki Rus karşıtı duygulardan çok rahatsızdılar. Çoğu Rus, sıkıntıları için partiyi, devleti ve ideolojiyi suçluyordu. Böylece hoşnutsuzluklarını devlet yapısına yönelttiler. Rusların kitle bilinci kendisini yozlaşmış olarak gördüğü bürokratik devletten ayrıldı.

Tarihte ilk olarak 1991'de Rus milli bilinci kendini emperyal görüşten ayırmış görüldü. Fakat Balakhanov'un Rus halkının emperyal zihniyeti hakkında dediği gibi, Rusların hangi yakın zamanda bu zihniyeti değiştirebilecekleri belli değildi. Rus milliyetçileri için 'bir ulus devlet olarak Rusya' fikrine alışmak çok zordu. Bu federal devletin çok etnili karakteri işleri daha da zorlaştırıyordu. Rus demokratları bile, son dakikaya kadar, sembolik bir merkeze sahip olsa da, ortak para birimine ve yakın ekonomik ve siyasi bağlara sahip “Egemen Devletler Topluluğu” kavramını savunmuşlardı. Rus milliyetçilerinin çoğu için Rusya ve SSCB eş anlamlıydı, bazılarına göre Rusya, Rusya'ya ek olarak Ukrayna ve Belarus'un birleşiminden meydana gelmişti. Yeni dönem bu nedenle birçok bilinmezle doluydu. Rusların tarihte ilk kez bir ulus-devlet fikrine adapte olmaları gerekiyordu.

SOVYETLER BİRLİĞİ'NDEN SONRA: YELTSİN'DEN PUTİN DÖNEMİNE RUS MİLLİYETÇİLİĞİ

Bağımsızlığın ardından Rusların duygularını ifade eden Mirsky şöyle yazmıştır:

“Rusların, onlarca yıldan beri ilk kez bu noktada milli kimliklerinin gerçekten farkına vardıklarını söylemek abartı olmazdı. Şimdi aniden, etnik kökenleri aşan, çokuluslu büyük bir imparatorluğa değil, daha küçük bir Rus devletine sahip oldukları ortaya çıkmıştı. Eskiden sadece verili kabul edilen etnik Rus olma gerçeği, bir gecede güçlendi.” (Mirsky, 1997, ss.165-166)

Rusya Federasyonu, daha önceki Rusya İmparatorluğu ve Sovyetler Birliği ile karşılaştırıldığında etnik olarak çok daha homojen bir ülke olarak ortaya çıkmıştı. Sovyetler Birliği dağılmadan hemen önce ülkedeki Rus nüfusu, toplam SSCB nüfusunun yüzde 50'sini oluşturmaktaydı. Yeni kurulan Rusya Federasyonu'nda ise nüfusun yüzde 81'i Ruslardan oluşmaktaydı (Tishkov, 1997).

SSCB'nin dağılmasının ardından yeni dönemdeki resmi milliyetçilik anlayışında çok etnili Sovyet halkının yerini, yeni devletin sınırları içinde yaşayan herkesi kapsayan Rusya vatandaşlığı temelli kimlik anlayışı almıştır.⁸ Sovyetler Birliği'nin dağılmasının hemen ardından, her yerde, etnik anlamda değil, Rusya'da yaşayanlar anlamında, sırasıyla Rus ve Rusyalılar demek olan *rossiiskii* ve *rossiane* ifadeleri kullanılmaya başlanmıştır. Yeni yönetimle beraber etnik olmayan bir Rusluk anlayışı benimsenmiştir.

1990'lar boyunca Yeltsin yönetimi, Rusya'da yaşayan tüm halkların, etnik kimlikleri ne olursa olsun, Rusya'ya ait oldukları fikrine dayanan bir millet inşa projesi geliştirmiştir. Yeltsin dönemi, Rusya Federasyonu'nun vatandaşlık esasına dayanan bir ulus devlet olarak inşa edilmesi dönemi (Breslauer ve Dale, 1997). Yeltsin döneminde hâkim olan milliyetçilik anlayışı, Rusya Federasyonu merkezli, vatandaşlığa dayalı bir anlayış olmuştur. Bu yaklaşım dönemin Rusya Bilimler Akademisi Etnografya ve Antropoloji Enstitüsü Müdürü ve Yeltsin döneminde Milletler Bakanlığı yapmış olan Valery Tişkov tarafından geliştirilmiştir. Bu yaklaşımda Rusya, çok etnili bir federasyon olarak kabul edilmiş, ancak ülkede yaşayan çeşitli grupları birbirine bağlayan bağların güçlü olduğu, Rusçanın tüm ülke nüfusu tarafından biliniyor olmasının ortak, etnik gruplar üstü bir ulus kimliğini, “*rossiane*” kimliğini, kolaylaştırdığı vurgulanmıştır. Yeltsin dönemindeki hâkim anlayış vatandaşlık temelli millet anlayışı idi. Ancak bu durum ileriki yıllarda değişmiş, Yeltsin döneminin bir unsuru olarak kalmıştır.

Rusya'da bugün de Rus milliyetçiliğinin birçok farklı ifadesi, birçok farklı Rus milliyetçisi yaklaşım mevcuttur. Bir tek Rus milliyetçiliğinden söz edilemez. Bu farklı milliyetçilik ifadeleri de birbirleriyle uyumsuzluk içindedir ve çeşitli milliyetçi grupların fikirleri arasında birçok farklılıklar, bu gruplar arasında anlaşmazlıklar söz konusudur. Bugün genel olarak iki farklı Rus milliyetçisi akımdan bahsedilebilir. Bunlardan biri “etnik Rus milliyetçiliği” olarak adlandırılabilir. Bir diğeri de “emperyal Rus milliyetçiliği” olarak adlandırılabilir. Bu iki yaklaşım arasında birçok fikir farklılığının yanı sıra, bir gerilim de söz konusudur.

8 Yeltsin döneminde benimsenen resmi milliyetçilik anlayışı için bakınız: Vera Tolz (2004), “The Search for National Identity in Russia of Yeltsin and Putin”, Yitzhak Brudny, Jonathan Frankel and Stephani Hoffman (der.), Restructuring Post-Communist Russia, Cambridge: Cambridge University Press, 2004; Peter Rutland, “The Presence of Absence: Ethnicity Policy in Russia”, Julie Newton and William Tompson (der.), Institutions, Ideas and Leadership in Post – Soviet Russia içinde, Houndmills: Palgrave Macmillan, 2010; Oxana Shevel, “Russian Nation – building from Yeltsin to Medvedev: Ethnic, Civic or Purposefully Ambiguous?” Europe–Asia Studies, 63: 2, 2011.

Yukarıda anlatıldığı gibi, perestroyka döneminde Ruslar arasında, diğer milletlerin milliyetçi ve etnik mobilizasyonu karşısında bir tepki olarak etnik milliyetçilik güçlenmişti. Yeltsin döneminde, vatandaşlık temelli Rusluk anlayışı öne çıkmış, 90'lardan sonraki dönem ise daha çok emperyal yaklaşımın, "imparatorluk nostaljisi"nin egemen olduğu bir dönem olmuştur (Kolstø, 2016a).

Szporluk'un tanımladığı şekliyle yukarıda bahsedilen "imparatorluk koruyucu" ideolojinin farklı bir şekilde halen devam ettiği söylenebilir. Buna benzer bir yaklaşım, "imparatorluk nostaljisi", ya da Avrasyacılık ideolojisinde devam etmektedir. Bu yaklaşım, Sovyetler Birliği dönemine özlem, büyük, güçlü, Rusların hâkim olduğu bir devlete duyulan özlem şeklinde devam etmektedir (Kolstø, 2016b, s.23).

Günümüzdeki etnik Rus milliyetçileri arasında, eski Slav cumhuriyetleri Ukrayna ve Belarus'un, ayrıca Kazakistan'ın Rusların çoğunlukta olduğu kısımlarının Rusya'ya dâhil edilmesi gerektiğini söyleyenler de mevcuttur. Bazı etnik Rus milliyetçileri, Ukraynalıları ve Belarusları da Rus olarak görmektedirler (Shevel 2011, s.187-189).

Emil Pain'e göre, Rusya'nın siyasal hayatında, emperyal anlayış Rus milliyetçiliği ile birleşmiştir. Emperyal arzuları destekleyen bir milliyetçilik mevcuttur ve bu son dönemde, 2014 yılında Kırım'ın Rusya Federasyonu tarafından ilhak edilmesinde kendini göstermiştir. Anti-emperyal bir Rus milliyetçiliği de olmasına rağmen, son dönemde bu grup tamamen güçsüzleşmiştir, Rus milliyetçiliğinde emperyal unsurun değişmezliği söz konusudur (Pain, 2016).

Milli Demokratik Rus Milliyetçiliği:

Milli demokratik Rus milliyetçiliğinin anti-emperyal bir doğası mevcuttu. En önemli teorisyeni Konstantin Krylov'dur. Krylov'a göre, Rus milliyetçiliğinin emperyal bir ideolojiden milli bir ideoloji olmaya geçişi son dönemlerde ortaya çıkmış bir gelişmedir. Krylov'a göre, Rus milliyetçiliği başından beri emperyal olarak tasavvur edilmiş ve buna "nedensizce" Rus milliyetçiliği denmiştir. Milli demokratlar geleneksel olarak Rus milliyetçiliğiyle özdeşleştirilen emperyal anlayışı reddetmişlerdir. Krylov, Sovyetler Birliği dağılırken tüm Rus milliyetçilerinin komünistlerle ittifak yaptığını ve sonuç olarak milliyetçilerin kendilerinin hiçbir program üretmediklerini belirtir (Pain, 2016, s.53).

Milli demokratlara (*natsdem*) göre, emperyal ideoloji, halkın egemenliğini değil, egemenin hâkimiyetini savunmaktadır. Geçmişteki ve bugünkü yönetimi Rus milliyetçi hareketini ve Rus milletini baskı altında tutmakla, Rus çoğunluğun sorunlarıyla ilgilenmemekle ve ülkeye göçmenlerin akın etmesine sessiz kalmakla, bu konuda hiçbir şey yapmamakla suçlamaktadırlar (Pain, 2016, s.53).

Bu grup aynı zamanda Sovyet karşıtıdır. Birçok milli demokrat lider konuşmalarında sadece Stalinizmi değil, otoriter yönetim tarzını da reddetmiştir. Sovyet Rusya'yı, köylülüğü ve kendi kendini yönetme geleneğini yok etmekle, Rus etnisitesini bastırmakla suçlamışlardır. Sovyetler

Birliği'nin otoriterliğini eleştirmişlerdir. Bugün de aynı eleştirileri Rusya Federasyonu'na karşı yöneltmektedirler (Galkina, 2012).

Milli Demokratik Parti liderleri –Konstantin Krylov, Vladimir Tor, Rostislav Antonov, Aleksandr Khramov ve diğerleri-bu pozisyona sahipler. Bazı açılardan Yeni Güç partisinin lideri Valeri Solovei de benzer görüşlere sahiptir (Pain, 2016, s.54). Onların milliyetçiliği rejim karşıtı (*nesistemnyy*) bir milliyetçiliktir. Fakat bugün Rusya'da daha hâkim olan görüş, rejim taraftarı (*sistemnyy*) milliyetçiliktir. Bugün Rus milliyetçilerinin çoğunluğu Sovyetler Birliği dönemine yönelik bir nostalji hissine sahiptirler.

Yukarıda belirtildiği gibi, Sovyet kimliği, etnik Rus kimliğinin gelişmesini engellemiştir. Sovyetler Birliği'nde Sovyet kimliğiyle en çok özdeşleşmiş grup Ruslardı. Sovyetler Birliği'nin çöküş döneminde bile, 1986 yılında, Rusların yüzde 78'i kendilerini 'Sovyet' olarak görmekteydi. Sadece yüzde 15'i kendileri Rus olarak gördüğünü ifade etmiştir (Arutunian, Drobizheva and Susokolov, 1999, s.165).

Ancak, Rusya tarafından Kırım'ın ilhak edilmesinden sonra, muhalif Rus milliyetçilerinin safları seyrelmeye başlamıştır. Milli demokratik Rus milliyetçileri de Kırım'ın ilhakını desteklemişlerdir. Milli demokratik hareketin teorisyenleri, daha önceleri, en zor işin, Rus milliyetçiliğinin Sovyet emperyal ideolojiden özgürleştirilmesi olacağını söylüyorlardı. Kırım'ın ilhakından sonra görüldü ki, Rus milliyetçilerinin milli demokratik kanadı bile hâkim emperyal yaklaşımdan kendini kurtaramıyordu (Pain, 2016, s.58).

Emperyal yaklaşımın en güçlü halini bugün giderek artan bir şekilde görüşleri popüler hale gelen Avrasyacılar da görmek mümkündür. Avrasyacılar göre dünyadaki en geniş topraklara sahip olan bir ülkenin, dünyada özel bir jeopolitik role ve “Büyük Ülke” statüsü iddiasına sahip olması gerekmektedir.⁹ Bu Yeni Avrasyacı yaklaşım yukarıda bahsedilen klasik Avrasyacılık yaklaşımından ilham alarak gelişmiştir. Bu akımın önde gelen teorisyenleri Aleksandr Dugin, Aleksandr Panarin gibi isimlerdir. Aralarında birçok farklılık mevcut olmakla beraber, genel olarak Rusya'nın Avrasya coğrafyasında merkezi rol oynaması gerektiğine inanmaktadırlar. Rusya'nın eski Sovyet coğrafyasını ve daha da ötesinde, Doğu Avrupa ve Balkanları, doğuda Mançurya, Sincan, Moğolistan'a kadar uzanan coğrafyayı da kapsayacak şekilde bir etki alanı oluşturması gerektiğini belirten yaklaşımları mevcuttur. Rus ulusal çıkarlarının korunması için Rusya'nın siyasal ve askeri güç ve etkisinin artırılması gerektiğini, “büyük devlet” olması gerektiğini söylemektedirler (Laruelle, 2004).

Putin ve Rus Milliyetçiliği:

Siyasetçiler açısından, toplumda birçok farklı milliyetçi yaklaşım bulunduğu milliyetçi duygulara oynamak riskli bir strateji olabilir. Milliyetçi gruplar arasındaki yaklaşım, fikir,

9 Avrasyacıların görüşleri için bakınız: Aleksandr Dugin, *Osnovy Geopolitiki: Geopoliticheskoe budushchee Rossii*, Moscow: Arktogeia, 1997.

politika tercihi konularındaki farklılıklar düşünüldüğünde, eğer bu gruplardan hiçbiri açıkça çoğunluk fikrini temsil etmiyorsa, tek bir milliyetçi yaklaşımı desteklemek, diğer milliyetçi fikrin destekçilerini yabancılaştırma tehlikesini doğurur. Bu da, orta ve uzun vadede bir siyasetçi için, destekçilerini birleştirmektense bölmeye yönelik bir durum ortaya çıkarabileceğinden, siyasetçiler, halka yönelik söylemlerinde tek bir milliyetçi yaklaşımı söylemlerinin merkezi unsuru haline getirmekten kaçınırlar (Hale, 2016).

Bu durum ve kendi içinde bölünmüş olan Rus milliyetçiliği, Putin'in, halka hitaplarında milliyetçi söylemleri merkezi bir unsur haline getirmekten kaçınmasına, milliyetçiliğin öne çıktığı söylemlerinde de ne tür bir milliyetçilik anlayışının yönetim tarafından benimsendiğinin kasıtlı olarak müphem bırakılacak şekilde açıklamalar yapmasına yol açmaktadır (Shevel, 2011). "Etnik milliyetçilik" ve "emperyal milliyetçilik" arasındaki gerilim, Putin'in bunlardan birisine açıkça taraf olması konusunda çekimser davranmasına yol açmaktadır.

Mayıs 2013'te Romir kamuoyu araştırma şirketi tarafından gerçekleştirilen Neoruss anketi'nde de Ruslar arasında bu konuda belirgin bir çoğunluk fikri olmadığı görülmektedir. Ankette katılımcılara, "Rusya'nın sınırlarının nasıl olması gerektiği" sorulmuştur. Katılımcıların % 8'i soruya cevap vermezken, % 37'si şimdiki sınırlardan memnun olduğunu söylemiştir. % 13'ü Rusya'nın küçülmesi taraftarı olduğunu ve Kafkasya'daki toprakların bırakılması gerektiğini düşündüğünü söylemiş, böylece ülkenin etnik ve dini olarak daha homojen hale gelmesini istemişlerdir. % 42 oranında Rus ise Rusya'nın sınırlarının genişletilmesi taraftarıdır. Bu grubun yüzde 21'i eski Sovyetler Birliği sınırlarını tamamen geri isterken, yüzde 21'i de eski Slav cumhuriyetlerinin eklenerek ülke sınırlarının genişletilmesi taraftarı olduklarını söylemişlerdir (Hale, 2016, s.242).

Ancak Kırım'ın ilhakı, bir istisna olmuştur. Bu ilhak hemen hemen tüm Rusların ve Rus milliyetçilerinin heyecanla destekledikleri az sayıdaki hareketlerden biri olmuştur. Kırım'ın ilhakının her tür milliyetçi eğilime hitap eden yönleri mevcuttu. Kırım'da bugünkü durumda etnik Rus nüfus, çoğunluğu oluşturmaktaydı. Bu nedenle etnik Rusların ülkeye katılması etnik milliyetçilerin hoşuna giden bir durum olmuştur. Kırım'daki en büyük azınlık olan Ukraynalılar da Slav oldukları için, bu da Slavların ülkeye eklenmesi gerektiğini düşünen milliyetçilere hitap etmiştir. Ayrıca, Kırım'ın ilhakı Rusya'nın topraklarını Sovyet sınırlarına doğru genişletmesi anlamına geliyordu. Bu da eski Sovyet sınırlarını geri isteyenlere olumlu gelen bir hareket olmuştur.

Ayrıca Kırım'ın ilhakı birçok açıdan siyaseten de çekici gelecek unsurlara sahiptir. İlk olarak Kırım, Rusya'nın Karadeniz filosuna ev sahipliği yapmaktaydı. Bu nedenle ilhak, Rusya'nın ulusal askeri çıkarlarını koruma çabası olarak gösterilebilmiştir. İkinci olarak, Kırım, Rusya Cumhuriyeti'nin bir parçasıyken, 1954 yılında, Ukrayna Cumhuriyeti'ne verilmişti. Kırım'ın ilhakı bu toprakların Rusya'ya geri dönmesi olarak görülmüştür (Hale, 2016, s.244).

Kırım'ın ilhakından sonra Putin'in destek oranları çok büyük artış göstermiştir. Milliyetçiler arasında da, önceden Putin'e karşı olan birçok milliyetçi, Kırım'ın ilhakından sonra Putin destekçisi

haline gelmiştir (Hale, 2016, s.245). 2014'ün Ağustos ayında yapılan kamuoyu yoklamalarında Putin'in destek oranı yüzde 86'ya kadar çıkmıştı (Rayman, 2015). Bu oranlar, Kırım konusunda Rus halkının bir konsensüse sahip olduğunu göstermektedir (Ivanov, Korchenkova ve Goriashko, 2014).

Putin'in millet ve milliyetçilik temalı konuşma ve yazılarına bakıldığında, hem Avrasyacıların hem de etnik milliyetçilerin söylemlerini seçici olarak kullandığı görülmektedir. Kremlin açısından Avrasyacılığın yararı “yakın çevre”de Rus etkisini genişletmeyi amaçlayan bir dış politikaya ideolojik destek sağlayabilecek olmasından ileri gelmektedir (Kolstø, 2016b).

Putin dönemine bakıldığında, Putin'in milliyetçilik yaklaşımında Rus etnik kimliğinin sınırlarını müphemleştiren bir eğilimin benimsendiği görülmektedir. Putin'in ifadelerindeki Rusluk anlayışı tamamen etnik milliyetçiliğe dayanan bir yaklaşım değildir. Rus etnik kimliğinin sınırlarının müphemleştirilmesinin, kasıtlı olarak yapılan ve yönetimin manevra alanını genişletmesine hizmet etmesi için bilinçli olarak seçilen bir yaklaşım olduğu söylenebilir (Blakkisrud, 2016). Bu durum, Rus kimliğinin Rusya Federasyonu'nun vatandaşlarından hem daha dar hem de daha geniş olarak yorumlanmasını mümkün kılmaktadır. Çünkü bu Rus kimliği, hem sadece etnik Ruslar olarak anlaşılabilir, hem Rusya Federasyonu vatandaşları olarak, hem de dışarıda daha geniş “Rus dünyası”nı (*russkii mir*) ifade eden bir tanımlama olarak da anlaşılabilir. “Rus dünyası” (*russkii mir*) terimi, Rusça konuşan, Rus kültürünü, Ortodoks inancını benimsemiş, Rusya devletinin sınırları dışına taşan bir topluluğu ifade eden bir kavram olarak kullanılmaktadır.¹⁰

İktidara yeni geldiği daha erken dönem konuşmalarına ve yazılarına bakıldığında, Putin'in millî kimlik yaklaşımının etnik olmaktan ziyade devlet temelli olduğu görülmektedir. Putin'in Rus halkını (*rossiiskii narod*), bugünkü Rusya Federasyonu sınırları içerisinde yaşayan, çok-etnili, çok-dinli halkların birliği olarak anladığı görülmektedir. Bu ilk dönemde Putin'in, Yeltsin yönetimi tarafından başlatılan vatandaşlığa dayalı *rossiiane* kimliğini benimsediği, bu anlayışı devam ettirdiği görülmektedir. Aslında hem Rusya İmparatorluğu hem de Sovyet dönemi liderleri gibi vatansever bir kimliği, vatandaşlığa dayanan, etnik olmayan bir millet modelini güçlendirmeye çalışmıştır (Kappeler, 2001).

Putin Ocak 2012'de, Mart 2012'de yapılacak başkanlık seçimleri öncesinde *Nezavisimaya Gazeta*'ya “millî mesele” hakkında yazdığı bir makalede, etnik milliyetçiliğin Sovyetler Birliği'nin yıkılışına katkıda bulunduğunu, Rus milliyetçiliğinin de Rusya Federasyonu'na aynı etkiyi yapma ihtimalinin olduğunu yazmış, makalesinde vatanseverliğe vurgu yapmıştır. Rusya'nın kendine özgü bir süreçte şekillendiğini, bu sürecin sonucunda “çok-etnili bir toplum ama birleşik bir halk” olarak ortaya çıktığını söylemiştir (Putin, 2012).

10 Rus dünyası kavramı ile ilgili olarak bakınız: Sinikukka Saari, “Russia's Post – Orange Revolution Strategies to Increase its Influence in Former Soviet Republics: Public Diplomacy po Russkii”, *Europe-Asia Studies*, 66, 1, 2014, pp.60-61; Marlene Laruelle, *The ‘Russian World’: Russia's Soft Power and Geopolitical Imagination*, Washington, DC: Center on Global Interests, 2015.

Bu yazıda, etnik Ruslara diğer milletlerden daha önemli bir rol verildiği, etnik Rusların “devlet oluşturan millet” (*gasudarstvo – obrazuiushchii narod*)” olarak tanımlandığı görülmektedir.

Putin’e göre, “Bu eşsiz medeniyetin çekirdeği ve bağlayıcı dokusu (etnik) Rus halkı, (etnik) Rus kültürü” idi (Putin, 2012a). Bu ulusun çekirdeğini etnik Ruslar oluşturmaktaydı. Bu yazıda aynı zamanda, Rus olmayanlar da Rus nüfusa entegre olmaya çağırılıyor, Rus diline, Rus kültürüne dayanan, “Rus (etnik anlamda *russkii*) Ermenilerini, Rus Azerbaycanlıları, Rus Almanları, Rus Tatarlarını” bağlayacak, “birleştirip çimento haline getirecek” bir yaklaşımın benimsenmesi savunuluyordu. “Rusların büyük misyonu” bunu sağlamaktı (Putin, 2012a).

Rusya Federasyonu’nun bugünkü sınırları içerisinde birçok farklı etnik kimliğe mensup Rusya vatandaşı bulunmaktadır. Tamamen etnik anlayışa dayanan, dar bir şekilde tanımlanan, dışlayıcı bir Rusluk tanımı bu insanları yabancılaştıracaktır. Bu da yukarıda belirtildiği gibi siyasetçiler açısından bir risktir. Bu nedenle Rus olmayanları yabancılaştırmadan, Rus çoğunluğu da rahatsız etmeden, azınlıkların daha geniş tanımlanan bir “Rus medeniyeti” içerisine dâhil edilmesi, yönetim tarafından makul bir yaklaşım olarak benimsenmiştir (Blakkisrud, 2016).

Putin 2012 yılında tekrar başkanlığa seçildikten sonra Federal parlamentoda yaptığı ilk konuşmada Rusya’nın çok-etnili bir ülke olduğuna tekrar dikkat çekmiş, ancak bu ulusun etnik Ruslar tarafından, Rus dili ve Rus kültürü tarafından bir arada tutulduğunu ifade etmiştir:

“Rusya yüzyıllar boyunca çokuluslu bir devlet olarak gelişmiştir – aslen – Rus halkı, Rus dili ve Rus kültürü tarafından birbirine bağlanmış, hepimiz için yerli olan, bizi birleştiren ve bu farklılıklarla dolu dünyada dağılmamıza izin vermeyen bir devlet medeniyeti idi.” (Putin, 2012b)

Aynı konuşmada şunu da belirtmiştir:

“Dünya için, biz etnisitemiz ne olursa olsun, tek bir halk olarak anlaşıldık ve anlaşılıyor. Gazilerle yaptığım toplantılardan birini hatırlıyorum. Farklı milliyetlerden insanlar vardı: Tatarlar, Ukraynalılar, Gürcüler ve elbette Ruslar. Gazilerden biri, milliyet bakımından Rus olmayan biri, şöyle dedi: “Bütün dünya için biz bir halkız, biz Rusuz.” Bu savaş sırasında da, her zaman da böyle olmuştur.” (Putin, 2012b)

Daha sonrasında Eylül 2013’te Valdai Klübü toplantısında yaptığı konuşmada da benzer yaklaşımı sürdürmüş, hem devlet merkezli bir kimlik anlayışını, hem de bu kimliğin etnik Rus çekirdeğini vurgulamıştır. Bu konuşmasında da Rusya’nın, Rus halkı, Rus dili, Rus kültürü ve Rus Ortodoks kilisesi tarafından birbirine bağlanmış bir devlet medeniyeti olduğunu söylemiş, aynı zamanda “kendi etnik ve dini kökenleriyle bağlantıyı kaybetmeden ortak değerlere, vatanseverliğe, yurttaşlık sorumluluğuna ve dayanışmasına, kanunlara saygıya ve vatanın kaderine katılmaya dayanan bir yurttaşlık kimliği oluşturma”nın öneminden de bahsetmiştir (Putin, 2013).

18 Mart 2014’te Putin, Rusya Federal Meclisinde Kırım ve Sivastopol’un Rusya Federasyonuna dâhil edilmesi hakkındaki konuşmasında, etnik Ruslarla Rusya devletini birbiriyle özdeşleştiren bir konuşma yapmış, konuşmada *rossiiskii* yerine *rusски* ifadesini kullanmış, Rus halkından etnik

bir grup olarak bahsetmiştir. Konuşmada Rus halkı için “*russkii narod*” ifadesini kullanmıştır. Putin konuşmasında Kırım'ın ilhakinin şu şekilde meşrulaştırmıştır:

“Halkın kalbinde ve aklında Kırım her zaman Rusya'nın ayrılmaz bir parçası olarak görülmüştü ve hala da öyledir. ...Kırım en eski zamanlardan beri Rus toprağıdır (*iskonno russkaia zemlia*) ve Sivastopol bir Rus şehridir (*russkii gorod*).” (Putin, 2014) Bu yaklaşıma göre, Kırım'ın alınması sadece Kırım tarihsel olarak Rus İmparatorluğu'nun ve Sovyet Rusyası'nın bir parçası olduğundan dolayı meşru değildir, buna ek olarak ayrıca Kırım etnik Rus toprağı olarak görülmektedir. Kırım'ın ilhakı hem tarihi bir adaletsizliğin düzeltilmesi hem de etnik kendi kaderini tayin hakkı olarak sunulmuştur. Putin'in aynı konuşmadaki ifadesiyle Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla “Rus halkı, (*russkii narod*) eğer en kalabalığı değilse, dünyadaki en kalabalık bölünmüş milletlerinden biri haline gelmiştir” (Putin, 2014). Şimdi Kırım'ın alınmasıyla etnik Ruslar (tabi yerli Ukraynalılar ve Kırım Tatarlarıyla birlikte) ve Rus toprakları anavatana geri katılmaktadır (Blakkisrud, 2016, s.259).

Kırım ve Sivastopol'un Rusya Federasyonu tarafından ilhakı, hem etnik Rus milliyetçilerinin hem de Rusya ve Sovyet imparatorluklarının yeniden kurulmasına taraftar olan Rus milliyetçilerinin Putin'i desteklemelerine neden olmuştur. Bir orta yol bulunmuş, buna göre Ruslar eşitler arasında birinci olmuşlardır. Rusya ulusunun (*rossiiskaia natsiia*) birleşmesinde oynadıkları tarihsel rol dolayısıyla, Rus halkı sistem kurucu çekirdek millet olarak tanımlanmıştır.

Putin son döneminden itibaren bilinçli bir şekilde vatandaşlığa dayanan *rossiiskii* kimliğiyle etnik *russkii* kimlikleri arasındaki sınırları bulanıklaştırmıştır. Rusya vatandaşlığı kimliği daha Ruslaştırılmış, Rusya vatandaşlığının temeli Rus diline, Rus kültürüne, değerlerine dayandırılmıştır. Aynı zamanda, Putin kendisini etnik Rus milliyetçiliğinden de uzaklaştırmıştır. Rus kimliği içerisinde kimin dâhil olduğu konusunda, kültür ve değerler; soydan ve genlerden daha önemli görülmüştür. *Russkii* kimliğinin sınırları, Kremlin tarafından desteklenen değer temelli Rus kimliğine katılmak isteyen diğer etnik grupların üyelerini de içine alacak şekilde genişletilmiştir (Blakkisrud, 2016, s. 267).

SONUÇ

Yönetimin bu yeni milliyetçilik yaklaşımının bazı sorunlu yanları olmakla beraber, başarılı olmasını destekleyecek birçok unsur da ülkede mevcuttur. Sorunlu yanlarından biri Rusya Federasyonu'nun etno-federal bir devlet yapısına sahip olmasıdır. Rusya Federasyonu içerisindeki cumhuriyetler, Federasyonu oluşturan birimler olarak kaldıkları sürece, bu etnik vatanlar orada yaşayan halklara Rus olmadıklarını hatırlatmaya devam edecektir (Blakkisrud, 2106, s.268).

Fakat öte yandan birçok başka faktör de bu tür yeni bir kimlik projesini destekleyecek gibi gözükmektedir. Resmi retorik halen Rusya'nın çok etnili, çok dinli bir devlet olduğunu söylemektedir. Ancak nüfusun büyük çoğunluğu kendini *russkii* olarak görmektedir. 2010 yılındaki en son nüfus sayımında nüfusun yüzde 80.9'u kendisini etnik Rus olarak tanımlamıştır

(Federal'naia Sluzhba gosudarstvennoi statistiki, 2010). Ayrıca, etnik azınlık gruplarının çoğunluğunun nüfus içerisindeki sayısal oranı çok küçüktür. Resmi olarak bugün Rusya 193 farklı etnik grubun vatani olarak tanımlanmaktadır. Ancak, bugün itibariyle, Tatarlar yüzde 3,9; Ukraynalılar yüzde 1,4; Başkurtlar yüzde 1,1; Çuvaşlar yüzde 1,1; Çeçenler yüzde 1 olmak üzere, sadece beş azınlık grubu toplam nüfusun yüzde birinden fazlasını oluşturmaktadır (Federal'naia Sluzhba gosudarstvennoi statistiki, 2010).

Yeni ulusal kimlik yaklaşımı Rus etnik çekirdeğine dayanmakta, fakat Rus olmayı kültürel olarak tanımlamaktadır. Rusluğun sınırlarını, nüfusun etnik Rus olmayan, ama bu yeni Rus kimliğine dâhil olmak isteyen kısmını da içine alacak şekilde genişletmektedir. Bu yaklaşım ayrıca sadece Rusya Federasyonu'nun resmi sınırlarıyla kısıtlanmış bir Rus kimliği anlayışına da sahip değildir. Aynı zamanda ayrı, kendine özgü benzersiz bir medeniyet olarak tanımlanan, Rus dünyasına (*russkii mir*) da hitap etmek istemektedir. Bu şekilde Rusya Federasyonu'nun sınırlarının dışına taşan, komşu ülkelerdeki Rus ve Ruslaşmış gruplara da hitap edebilecek bir söylem geliştirilmektedir (Blakkisrud, 2016). Putin'in açıklamalarına bakıldığında, Putin'in Rus milliyetçiliğinin dar versiyonundansa, daha geniş versiyonuna daha olumlu baktığı görülmektedir. Bu da aslında siyaseten daha rasyonel, daha geniş kesimleri kapsayacak bir söylem benimsendiğini göstermektedir. Putin bunu da farklı milliyetçi kesimleri yabancılaştırmadan, söylemlerinin müphemliğini koruyarak yapmaya çalışmaktadır.

Bu söylemde, Rus halkından etnik olarak bahsedilmekte ama Rusluk, soy ve genden gelen bir kimlik olarak değil, kültürel ve değerler bakımından tanımlanmaktadır. Dil birliğine vurgu yapan, kendini Rus olarak tanımlayan herkesi entegre olmaya çağıran, Tatar, Çuvaş, Ermeni, Alman vb. de olunabilen, ama öncelikle başına bir Rus ibaresi getirilerek Rus Tatarı, Rus Çuvaşı, Rus Almanı vb. olarak bu kimliklerle dâhil olunabilen, sınırları Rusya Federasyonu'nun dışına taşan, dünyanın her yerinde kendini bu tür bir Rusluk anlayışıyla tanımlayan herkesi içerisine alarak onlara da hitap etmeye çalışan, sınırları, içeriği bilerek belirsizleştirilen bir millet anlayışı benimsenmiştir.

Bugün bir ulus devlet olarak Rusya Federasyonu aslında birçok ulus devletten etnik olarak daha homojendir. Sovyetler Birliği dönemindeki etnik farklılıkların tanındığı ve güçlendirildiği bir sistemden, Yeltsin döneminin vatandaşlığa vurgu yapan milliyetçilik anlayışına, Putin döneminde ise, hem Rusya Federasyonu içerisinde hem de dışında bu söylemin hitap edebileceği grupları, sınırları geniş ve müphem biçimde tanımlanan etnik Rus kimliğine entegre olmaya çağıran bir anlayışa geçildiği görülmektedir.

Ruslar tarihlerinde ilk kez bir ulus devlet mantalitesine adapte olmaya çalışıyorlar. Daha önceki dönemlerden miras emperyal anlayış devam etmektedir. Kısa dönemli ve daha çok diğer cumhuriyetlerdeki etnik mobilizasyona tepki olarak ortaya çıkan etnik temelli ve sadece Rusya Federasyonu merkezli Rus milliyetçiliği, daha geniş bir coğrafyaya hitap etmek isteyen, Rus etnisitesini kültürel olarak tanımlayan, dâhil olmak isteyenleri içeri alan bir yaklaşıma yerini bırakmıştır. Bugün hâkim olan anlayış, daha çok bu tür bir emperyal anlayıştır ve Putin'in

söylemlerinde hem bu anlayışa hem de etnik yaklaşıma hitap edecek bir retoriği benimsediği görülmektedir.

KAYNAKÇA

- Arutiunian İu., L. Drobizheva and A. Susokolov. (1999) *Etnosotsiologiya*, Moscow: Nauka.
- Blakkisrud, H. (2016) "Blurring the Boundary between Civic and Ethnic: The Kremlin's New Approach to National Identity Under Putin's Third Term", *The New Russian Nationalism: Imperialism, Ethnicity and Authoritarianism 2000–15* içinde, Pål Kolstø ve Helge Blakkisrud (derl.), Edinburg: Edinburg University Press.
- Breslauer, G. ve Dale, C. (1997) "Boris Yeltsin and the Invention of a Russian Nation – state", *Post-Soviet Affairs*, 13, 4, 1997, 303-32.
- Drobizheva, L. (1992) "Perestroyka and the ethnic consciousness of Russians", Gail Lapidus (derl.) *From Union to Commonwealth: Nationalism and Separatism in the Soviet Republics* içinde, New York: Cambridge University Press.
- Dugin, A. (1997) *Osnovy Geopolitiki: Geopoliticheskoi Budushchee Rossii*, Moscow: Arktogetia.
- Dunlop, J. (1990) "Çağdaş Rus Milliyetçiliği Spektrumu", *Günümüzde Rus Milliyetçiliği* içinde, çevirenler: Fatma Arzık ve Murat Aygen, Ankara: Yeni Forum Yayınları no.9.
- Dunlop, J. (1993) "Russia: Confronting a Loss of Empire", *Nations and Politics in the Soviet Successor States* içinde, Ian Bremmer ve Ray Taras (derl.), Cambridge: Cambridge University Press, 43-72.
- Dunlop, J. (2014) *The Faces of Contemporary Russian Nationalism*, Princeton: Princeton University Press.
- Dunlop, J. (1995) *The Rise of Russia and Fall of the Soviet Empire*, Princeton: Princeton University Press.
- Federal'naia Sluzhba gosudarstvennoi statistiki, Ob itogakh Vserossiiskoi perepisi 2010, http://www.gks.ru/free_doc/new_site/perepis2010/croc/perepis_itogi1612.htm , (erişme tarihi 10 Eylül 2018).
- Galkina, E. (2012) "Russkii natsionalizm nachala XXI veka i sovetskoe nasledie" I. Glushchenko, B. Kagarlitskii and V. Kurennoi (derl.), *SSSR: Zhizn' posle smerti* içinde, Moscow: Izdatel'skii dom Vysshei shkoly ekonomiki, 80-8.
- Hale, H. (2016) "How nationalism and machine politics mix in Russia", *The New Russian Nationalism: Imperialism, Ethnicity and Authoritarianism 2000–15* içinde, Pål Kolstø ve Helge Blakkisrud (derl.), Edinburg: Edinburg University Press.
- Hutchinson, J. (1994) *Modern Nationalism*, London: Fontana Press.
- Ivanov, M. (2014) Natalia Korchenkova and Sergei Goriashko 'Odin v bol'shinstve', *Kommersant*, 26 Aralık, <https://www.kommersant.ru/doc/2641017>, (erişim: 15 Şubat 2018).
- Kappeler, A. (2001) *The Russian Empire: A Multi – Ethnic History*, Harlow: Longman.
- Kolstø, P. (2016) "Introduction: Russian nationalism is back – but precisely what does that mean?", *The New Russian Nationalism: Imperialism, Ethnicity and Authoritarianism 2000–15* içinde, Pål Kolstø ve Helge Blakkisrud (derl.), Edinburg: Edinburg University Press.
- Kolstø, P. (2016) "The ethnification of Russian nationalism", *The New Russian Nationalism: Imperialism, Ethnicity and Authoritarianism 2000–15* içinde, Pål Kolstø ve Helge Blakkisrud (derl.), Edinburg: Edinburg University Press.
- Laqueur, W. (1993) *Black Hundred: the Rise of Extreme Right in Russia*, New York: Harper Collins.
- Laruelle, M. (2004) "The Two Faces of Contemporary Eurasianism: An Imperial Version of Russian Nationalism", *Nationalities Papers*, c.32, no.1, Mart 2004, 115 – 136. 2.

- Laruelle, M. (2015) *The 'Russian World': Russia's Soft Power and Geopolitical Imagination*, Washington, DC: Center on Global Interests.
- Mirsky, G. I. (1997) *On Ruins of Empire: Ethnicity and Nationalism in the Former Soviet Union*, Westport: Greenwood Press.
- Pain, E. (2016) "The imperial syndrome and its influence on Russian nationalism", *The New Russian Nationalism: Imperialism, Ethnicity and Authoritarianism 2000–15* içinde, Pål Kolstø ve Helge Blakkisrud (derl.), Edinburg: Edinburg University Press.
- Putin, V. (2014) 'Obraşçenie Prezidenta Rossiiskoi Federatsii', <http://www.kremlin.ru/news/20603>, 18 Mart 2014 (erişme tarihi 16 Ağustos 2017).
- Putin, V. (2012a) "Rossiia: natsional'nyi vopros", *Nezavisimaia gazeta*, 23 Ocak 2012 http://www.ng.ru/politics/2012-01-23/1_national.html (erişim 17 ağustos 2017).
- Putin, V. (2012b) "Poslanie Prezidenta Federal'nomu Sobraniuu" 12 Aralık 2012 <http://kremlin.ru/events/president/news/17118>. (8 Mart 2018 tarihinde erişildi)
- Putin, V. (2013) Zasedanie mezhdunarodnogo diskussionogo kluba 'Valdai', <http://kremlin.ru/events/president/news/19243>, 19 Eylül 2013) (erişme tarihi 8 mart 2018)
- Rayman, N. (2015) "Putin's Approval Rating Rises to 86% Despite Slumping Economy" *Time*, 26, February 2015, <http://time.com/3724564/putin-approval-rating/> (erişim: 15 Şubat 2018).
- Rutland, P. (2010) "The Presence of Absence: Ethnicity Policy in Russia", Julie Newton and William Tompson (derl.), *Institutions, Ideas and Leadership in Post – Soviet Russia* içinde, Houndmills: Palgrave Macmillan, 116–36.
- Rywkin, M. (1994) *Moscow's Lost Empire*, New York, London: M.E. Sharp.
- Saari, S. (2014) "Russia's post – orange revolution strategies to increase its influence in former Soviet republics: public diplomacy po russkii", *Europe-Asia Studies*, vol.66, no.1, 50–66.
- Shevel, O. (2011) "Russian Nation – building from Yeltsin to Medvedev: Ethnic, Civic or Purposefully Ambiguous?" *Europe-Asia Studies*, vol.63, no. 2, 179–202.
- Solzhenitsyn, A. (1991a) "What is Russia" Excerpt from Rebuilding Russia, *New Perspectives Quarterly*.
- Solzhenitsyn, A. (1991b) *Rebuilding Russia: Reflections and Tentative Proposals*, New York: Farrar, Straus and Giroux.
- Szporluk, R. (1992) "Dilemmas of Russian nationalism", Rachel Denber (derl.) *The Soviet Nationality Reader*, Boulder CO: Westview Press.
- Tishkov, V. (1997) *Nationalism and Conflict in and after the Soviet Union: The Mind Aflame*, London: Sage.
- Tolz, V. (2004) "The Search for National Identity in Russia of Yeltsin and Putin", Yitzhak Brudny, Jonathan Frankel and Stephani Hoffman (derl.), *Restructuring Post – Communist Russia* içinde, Cambridge: Cambridge University Press.
- Tsipko, A. (1991) "Drama rossiiskogo vybora", *Izvestia*, 1 October.
- Tunçer Kılavuz, İ. (2017) "Sovyetler Birliği'nde Rus Milliyetçiliği ve Rus Milli Kimliğinin Gelişimi", *Siyasal: Journal of Political Sciences*, cilt 26 no. 2, 79-110.
- Zaslavsky, V. (1992) "The evolution of separatism in Soviet society under Gorbachev" Gail Lapidus (derl.) *From Union to Commonwealth: Nationalism and Separatism in the Soviet Republics* içinde, New York: Cambridge University Press.